KƏSİLMƏYƏN KİŞNƏRTİ

Ürəyim, nəfəsim, alim-şair
oğlum Şamoya

I

Qədim zamanda Göyən düzəninin aşağı ətəyində bir Göylər kəndi var idi. Bu kənd yerdən qaynaya-qaynaya çıxan bulağın ətrafında cəm olan iyirmi-iyirmi beş evdən ibarət idi. Göylər kəndinin qoyun sürüləri Göyən çöllərini bürümüşdü. Özü də bunlar əslən qoyunçuluqla məşğul olan ağqoyunlu tayfalarından olduqlarına görə, bəzən bunlara Göylər deyil, ağqoyunlular da deyirdilər. Ağqoyunluların çoxlu oğlan uşaqları, az-az qızları olardı. Ancaq nədənsə göylərli Göyalının birbirinin ardınca südəcər-südəcər yeddi qızı olmuşdu. Necə deyərlər, kişini qız külfəti basıb-bürümüşdü. Göylərli Göyalının qızları nə ac, nə də yalavac idilər. Göyalının özünə görə varı-karı, qoyun-quzusu var idi. Göyalını darıxdıran bu idi ki, niyə yeddi bacının bircə tək qardaşı da yoxdur. Axı bu qızlar qanadlandıqca onun-bunun evinə uçacaq, axırda bir yurdda bir Göyalı, bir də onun qarısı Qaratel qalacaqdı. Bəs bunlardan sonra buranın yurdçulu kim olacaq, kim bu ocağın tüstüsünü Ziyarət dağına doğru ucaldacaqdır?.. Özü də, tərs kimi, Göyalı özü də yeddi bacının bir tək qardaşı olmuşdu, bu ocağın kişi nəsli kəsilmişdi.

– Arvad, bu qızlara bir qardaş gərəkdir!

– Gərək qardaşı göydəki Allah verə, Göyalı!

– Sən istəsən, ocağa-pirə nəzir-niyaz apararsan, Allahın da rəhmi gələr!

– Görünür Allah özü belə məsləhət bilib, bizə yeddi qız qismət edibdir, Göyalı.

– Allah çox nainsaf iş görübdür, xalaqızı!

– Sən asi düşmə, Göyalı.

– Yəni Allahdan oğul payı diləmək asi düşməkdir, Qaratel?

– Bəs Allaha "nainsaf" demək asi düşmək deyilmi?

– Mən səni, Qaratel, başqa yana da yox, Ziyarət dağına aparacağam!

– O daş-qayadan nə istəyəcəyəm, Göyalı?

– Bax, burada sən də asi düşmə, Qaratel. Əgər o dağda kəramət olmasaydı, daha niyə Ziyarət dağı deyirdilər?!

– Düzdür, adı Ziyarət dağıdır, ancaq başqa ağqoyunlular oymağından demirəm, bizim Göylərdən oraya gedən, orada bir yüyürək asan, oğul-uşaq diləyən nə eşitmişəm, nə də görmüşəm.

– Eşitməmisən, görməmisən, çünki Göylərdə hamının işi düz gətiribdir!

– Necə düz gətirib, Göyalı?

– Bizim bu Göylərdə hər ocağın azı-azı beş oğlu, iki qızı olubdur. Hələ mən on oğlan, iki qızdan danışmıram.

– Nə olar, ay Göyalı xalaoğlu, bizə başdan-başa qız payı qismət olanda?

– Eşitməmisəm qız yükü, duz yüküdür, Qaratel!

– Eşitmişəm, Göyalı, indi əlacımız nədir?

– Əlacımız Ziyarət dağına yollanmaq, uca dağdan üzü yuxarı əl qaldırıb, ulu Tanrıya yalvarmaq, qızlara qardaş, yuvamıza da yurdcul diləməkdir!

– Nə olar, deyirsən gedərik, Göyalı. Ancaq gərək heç zaman Allaha asi düşməyəsən, özün də tərtəmiz yuyunub təmizlənəsən, tövbə-əstəğfar edəsən.

– Tövbə-əstəğfar edirəm, Qaratel. Paklanaram, Allah dərgahında düz durub onun verdiyi qız qismətinə şükür edərəm. Yalvarıb-yaxarıb ondan oğul payı da dilərəm!

– Mən də sənin lə birlikdə sənə oğul payı dilərəm, Göyalı!

– Bəyəm sən özün, Qaratel, oğul payına möhtac deyilsən?

– Düzü, Göyalı, mən Allahın qız qismətinə qaneyəm.

– Ziyarətin heç bir ziyanı yoxdur, Qaratel. Gedərik, dağ dünyasında yatan övliyaları ziyarət edərik. Diz üstə düşüb daşları öpərik, sonra da Ziyarət dağının kəlləsinə qalxıb ulu Tanrının özünə yalvararıq!

– Gərək onda sidq-dil ilə ulu Tanrıya tapınasan, özün də şəkk-şübhəsiz inanasan, Göyalı!

– Sən oğulsuz olduğuma görə yandığımdan üsyan edib asi düşməyimə baxma. Bu dildədir, ürəkdən tək Tanrıya da, onun peyğəmbərlərinə də, imamlarına da, imam övliyalarına da inanıram. Hələ özün bilirsən ki, Məhəmməd nəslinin qabağında necə də acizəm.

– Odur ki, ildən-ilə var-yoxunun çox yarısını seyidlər yığıb-yığışdırıb aparırlar.

– Nə olar, qoy seyidlər hamısını aparsınlar, təki bizim bir oğlumuz olsun: qızlara qardaş, bu ata-baba yurduma da yurdcul!

Göyalı təkidlə deyəndən, Qaratel də eşidəndən sonra onlar qərara gəldilər ki, nəzir-niyaz götürüb Ziyarət dağına yollansınlar. Orada daş məqbərəli övliyaları ziyarət etsinlər. Ziyarət dağının uca zirvəsinə qalxıb tək Tanrıya dəxil düşsünlər.

Ziyarət dağı Göylərdən gözlə baxanda yaxında görünsə də, uzaqda idi. Düzdür, buradan baxan adama elə gəlirdi ki, Göylər obasının uzanan tüstüləri Ziyarət dağına ucalır. Əslində belə deyildi, belə görünürdü.

Ər-arvadın yır-yığış etdiklərini duyan, əməli-başlı yuyunub qüsl etdiklərini bilən qızların böyüyü soruşdu:

– Haraya belə, ata?

Göyalı dinməsə də Qaratel dilləndi:

– Ziyarət dağına, qızım!

– Onda bizi də aparın, – deyə böyük qız təkid edincə xırdaca qızlar da öz ata-analarının yaxalarından asıldılar.

– Bizi də!

– Bizi də!

Qaratel toplanıb gələn yeddi qızın yeddisinin də şəvə saçlarını sığalladı. Göyalı da böyük qızlarını öpdü, xırda qızlarını da bircə-bircə qucağına qaldırıb öpə-öpə yenə qoydu:

– Ora uzaqdır, qızlar!

– Biz dəvəyə minərik.

– O dağa dəvə çıxmaz.

– Onda atla aparın.

– Biz Ziyarət dağına piyada yollanıb, siz qızlara qardaş dilemək istəyirik.

– Elədə biz də, biz də qardaş istəyirik! – deyə böyük qızlar atılıb-düşüncə, xırdaca qızlar özlərini qabağa verirdilər.

– Qoyun o dağa gedib bizə qardaş gətirsinlər!

– Neçəsini, qızlar?

– Hərəmizə bir qardaş.

Göyalı cavab verdi:

– Hamınıza təkcə bircə qardaş da olsa, Tanrımıza şükür edərik! – deyə Göyalı kövrəlincə qızların gözləri yaşara-yaşara hərləndi. Qaratel göz yaşlarını düyünlü barmaqları ilə sildi. Göyalı udqundu, o da özünü müqəssir saydı. Göyalı özünü müqəssir saydı ki, bəlkə Allahın qismətı belə imiş? Bəlkə Allah bilən yaxşı imiş? Daha Allaha yalvar-

yapış edib onu üzə salmaq, ona artıq başağrısı vermək heç də yaxşı deyildir?! Ancaq daha geriyə dönmək olmazdı, qızlar özləri də onları qayıtmağa qoymazdılar.

– Biz razıyıq, bizi qoyub gedin, – deyə yenə də böyük qız ağbirçək ədası ilə dilləndi. – Hərəmizə bir qardaş da olmasa, hamımıza bircə qardaş da olsa, Ziyarət dağından diləyin!..

II

Göyalı da, Qaratel də ürəkdən inandılar ki, onlardan da artıq qızların diləyi hasil olacaqdır. Mütləq Ziyarət dağına getmək gərəkdir.

Belə olanda onlar bir yaz səhəri başqa bir kəsə bildirmədən bacardıqları qədər nəzir-niyaz götürdülər. Ziyarət dağına yola düşdülər. Az getdilər, çox getdilər, yol boyu qabaqlarına çıxan kəndlərdə rastlarına çıxan kora, şilə, fağıra, yoxsula, sahibsiz kəslərə götürdükləri nəzirdən payladılar ki, dilәkləri tez hasil olsun. Kəndbəkənd beləcə edib, yol gedəndən sonra axır ki, Ziyarət dağına çatdılar, dağa qalxdılar, daş məqbərələri aradılar, axtardılar, tapa bilmədilər. Demə, zamanın selsuyu bu daşları hey yumuş, ildırımlar buraya düşüb Ziyarət dağını tir-tir titrətmiş, iri-iri daşları parçalamışdır. Burada hər şey dəyişmişdir, nağıl edilən sayaqda heç nə öz yerində qalmamışdır.

Ancaq Göyalı ilə Qaratel gördülər ki, buraya başqa gələnlər də vardır. Onlar bu naməlum daşları da ziyarət edir. Odur ki, ərlə arvadın gözündə Ziyarət dağının bütün daşları türbələrə çevrildi. Onlar daşların dövrəsinə dolana-dolana öpdülər, hərləndilər, nağılda eşitdikləri övliyalardan yeddi qıza bir qardaş dilədilər. Bir azdan əldən düşüb yoruldular. Axı o cür ki onlar daşların dövrəsinə dolanıb öpürdülər, uçurumlardan qorxa-qorxa keçirdilər, nəinki bir neçə gün gərək idi ki, hətta bir deyil, bir neçə il gərəkdir ki, onlar öz ziyarətlərini başa çatdıraydılar. Ancaq onlar sidq dil ilə ziyarət etdiklərini hesaba alıb inandılar ki, Ziyarət dağının daşı altında yatıb qalan övliyalar onları bağışlar. Axı övliyalardan da uca olan ulu Tanrı vardır. Onlar Ziyarət dağının bax o göy bulud içində gizlənən uca zirvəsinə qalxsalar, buradan ulu Tanrıya tapınıb yalvarsalar, ulu Tanrı Göyalı ilə Qaratelin çatdırıb ziyarət etmədikləri övliyaları qəzəbdən çəkindirər.

Ziyarət dağına varan, əl-ayağı, diz-topuğu daş qayadan sivrilən bu adamlara Tanrı rəhm edər, dilәkləri hasil olar. Buna görə də Göyalı ilə

Qaratel nəzir-niyazın bir yarısını dağın qurd-quşuna təslim edib, Ziyarət dağının başı göy buludlu zirvəsinə doğru dırmanmağa başladılar. Onlar aşağılara baxmırdılar, gözlərinin qaralmağından qorxurdular və yenə də qorxa-qorxa dırmanırdılar. Nəhayət, başı buludda gizlənən dağın ən uca yerində birtəhər qərar tutdular. Burada bir-birindən tutatuta dizi üstə düşdülər, öz dilәklərini Allaha çatdırdılar. Bir-birinə baxa-baxa şəhadət barmaqlarını qaldırıb artıq yox, yeddi qıza bircə qardaş dilədilər. Beləcə quruya-quruya, diz üstə xeyli yalvardılar, ayaq üstə qalxıb yenə də yalvardılar. Bəsdi deyincə yalvarandan sonra nəfəslərini dərindən dərib, göy buludun içində, Allaha yaxın yerdə yüngülləşdiklərini duydular. Ehtiramla dalı-dalı dağdan düşdülər.

Ziyarət dağının ətəyində ər arvadını, arvad da ərini inamla süzdü. Onlar nəzir-niyazın, şükür-sənnanın qəbul olunduğuna ürəkdən inandılar. Göylərə döndülər. Qızlar yorğun düşən ata-anamı sevinclə qarşıladılar. Böyük qızlar az-çox başa düşdükləri üçün başqa söz demədilər. Ancaq xırdaca qızlar ata-ananın dara qoydular:

– Bəs niyə bizə qardaş gətirmədiniz?

– Gələcəkdir, sizə qardaq gələcəkdir, – deyə Göyalı öz xırdaca qızlarını qucağına alıb, onları bircə-bircə oxşadı.

III

Aylar ötdü, il dolanıb başa çata-çatmaz Qaratel bir oğlan doğdu. Göyalının evinə görünməzin şadlıq gəldi. Atanın, ananın, qızların sevinci yerə-göyə sığmadı. Bu xəbər bir tək Göylər obasında olan qohum-qardaşı deyil, yaxın-uzaq Göyən obalarını, ağqoyunluları şad etdi. Göyalı yeddilər üstündə tapılan oğlan üçün qurban üstündən qurban kəsdi. Yenə fağır-füqəraya payladı. Hər kəsə Ziyarət dağının möcüzəsindən, oradan dilənən diləyin eşidildiyindən danışdı. Ağqoyunluların gözündə Ziyarət dağı bir daha ucaldı, böyüdü, müqəddəziyarətgahlardan birinə çevrildi. Söz gəzdi, söhbət getdi... Kimi dedi: Ziyarət dağında daima ocaq yanır, dumanlı-buludlu qaranlıq gecələri işıqlandırır; kimi dedi: Ziyarət dağının ətəklərindən çıxan çeşmələr şəfa qaynaqlarıdır, bütün dərdlərə dərmandır, sidq-dillə ziyarətə gedənlər naümid qayıtmır. Belə olandan sonra Ziyarət dağına doğru axın artdı, dilək diləyənlərin sayı çoxalıb hesaba gəlmədi.

Göyalı da, Qaratel də öz qiblələrini Ziyarət dağına çevirdilər.

– Min şükür sənə, xudaya, bizi naümid qaytarmadın, – deyə Göyalı Qaratelə baxdı. Onlar ikilikdə öz əllərini Ziyarət dağına doğru qaldırdılar: – Çox şükür sənə ki, qışlara qardaş, bizə də yurdçu verdin. İnnən belə mənim borcum sənə səcdə etmək, dizləri üstə düşüb müqabilində durmaqdır.

Bəli, müəyyən məsləhət-məşvərətdən sonra Göyalının təklifi qəbul olundu. Onun sözü yerə salınmadı. Uşağın adı Şükran qoyuldu.

– Xudaya, sənə min-min, min şükür ki, bizim ürəyimizi açdın, qızları qardaşsız, bizi yurdculsuz qoymadın. Mən onun adını Şükran qoyuram!

Göyalı gündə beş də deyil, on kərə ulu Tanrısına raz-niyaz etdi. Qoyun sürüsünün yarısı qurbanlığa getsə də, onun ovqatı təlx olmadı. Vaxta ki onun iltiması qəbul olunubdur. Göyalı oğlu Şükran da ulu Tanrının pənahındadır, qoyun kəsmək nədir ki! Vaxta ki Göyalının arzu çırağı yanıbdır, hər necə güclü tufan olsa, sönməyəcəkdir! Belə bir etiqad-inamla Göyalının çiçəyi çırtlayır, Qaratelin dən düşən saçı öz-özünə qaralır, cavanlaşır, bir növ qızlaşır, az qala öz böyük qızlarından seçilmirdi. Nabələd adam deyə bilməzdi ki, bu, qızların anasıdır, ha bu qızlar kimin balasıdır!

Bu şad hadisənin üstündən az ötməmiş körpə qızlar birdən-birə boy atdılar, iri qızlar birdən-birə iriləşdilər, qızlar bulağından bircə-bircə su içdilər. Özləri də daha toy-bayram içində olan sayaqda geyindilər-kecindilər. Yeddi qızın bir qardaşı qızların əlində əl-əl gəzdi. Göylər kəndində hamı Şükranı əl üstündə gəzdirdi. Xırdaca qızlarsa Şükranın dövrəsindən əl çəkmədilər.

– Ana, Şükran yatdımı?

– Yatdı, qızlar.

– Yox yaxşı, – deyə qızlar bu həndəvərdən aralandılar, uzaqda da olsa, heç bir kəsdən heç bir cıqqırtı çıxmadı. Göyalı ailəsində görünməzin mehribançılıq başladı. Heç kəs heç kəsə güldən ağır bir söz demədi. Ləzzətli meyvələrdən Şükrana yedirtdilər, bahalı qumaşlardan geydirdilər. Gözəl oğlanın üstünü gözmuncuğuları ilə doldurdular. Şükranın ayaqlarının altında üzərlik yandırıb, onu bədnəzərdən qorudular. İnsafən oğlan özü də misilsiz-müqabilsiz oğlan olmağa, öz hərəkəti, ağlı, kamalı ilə hamının diqqətini özünə cəlb etməyə başladı.

Şükran boy atıb qalxar-qalxmaz Göylər obasının uşaqlarına qarışıb oynamaqda, ya da qabağına düşən atın belinə qalxıb yallama at

çapmaqda birinci və baş çıxdı. Şükrana baxanlar dedilər ki, bu oğlan Ziyarət dağının üstündə dayanan ulu Tanrının kəramətinin gələn vaxtına düşübdür. Ulu Tanrı bu uşaqdan öz kəramətini zərrəcə də əsirgəməyibdir. Baxanda bu oğlan qaşdan qara, gözdən köşək, kirpiklərdən sıx, alından enli idi. Bədəni, duruşu, vücudu mütənasib idi. Bu oğlan nə uzundu, nə də gödək. Elə bil ki, bu oğlanın bütün əzası qüdrətin fırçasıyla işlənmişdi. Hamı Şükrana heyran idi. O, mədrəsədə oxumaqda, bilik kəsb etməkdə birinci idi. Elə bil ki, qədimlərdən gələn ağqoyunlulara Allah-taala özü belə bir başbilən, sabah düşmənlərlə döşləşə bilən bir igid oğlan göndərmişdi. Görən deyirdi, bu qismət nəinki bir tək Bəyalı oğlu Göyalıya, bütün ağqoyunlulara bəsdir. Ağqoyunlular fəxr edə bilərdilər ki, onların elindən, Göylər oymağında belə bir oğlan əmələ gəlibdir. Deyirdilər görün hələ sabahına bu necə bir oğlan olacaqdır. Göyalı elə bilirdi ki, ulu Tanrı onun başına elə bir şahanə tac qoyubdur ki, daş-qaşının şöləsi aləmə işıq salır.

Əzizlənən Şükran özünü itirib ucuzlanmırdı. Göyalı öyünürdü, oğlu Şükrana görə qanadlanırdı, ailə yeddilər üstündə tapılan qardaşla fəxr edirdi, Ziyarət dağını unutmurdu. Hər il toplanıb Ziyarət dağına gedirdilər, övliyaların izi tapılmayan daş məqbərələrini ziyarət edirdilər. Hətta adi qara, çopur daşları da belə öpürdülər. Onlar gətirdikləri qurbanlıqlardan axışıb oraya gələn fağır-füqəraya bəsdi deyincə pay paylayır, açdıqları süfrələrə Ziyarət dağının ildən-ilə çoxalan zəvvarlarından çağırırdılar.

– Yeyin-için, qardaşlar, bacılar, – deyə Göyalı da, Qaratel də öz qonaqlarına hörmət edib xoş sifət göstərirdilər. Onlar da yeyirdilər, içirdilər, Şükranı verən qüdrətə şükür edirdilər. Şükran da boy atır, daha on yeddi yaşına çatırdı.

Bəs Göyalı öz sevimli oğlu Şükran üçün daha nə edə bilərdi? Nə edə bilərdi ki, atanın ürəyincə olsun, öz-özündən razı qalsın? Ağ papaqlı, ağ şal çuxalı, qırmızı məstili, qızıl toqqalı, bığ yeri təzəcə tərləyən Şükran üçün məxsusi bir at gərək idi, elə bir at ki, nəinki Göyən obalarında, ağqoyunlu tayfalarında, hətta Arazın o tayı Qaradağda, bu biri tayı Qarabağda əldə çıraq gəzilsə belə tapılmasın, bu bərabərlikdə bir at olmasın. Bu at yelqanadlı olsun, küləkləri yarıb içindən çıxsın, özünü də Şükranı da sağ-salamat çıxarsın. Əgər yağı düşmən Şükranın üstünə düşsə, bu at onu mühasirədən çıxarsın, oxlardan, nizələrdən xilas etsin, Şükrana heç bir zaval toxunmasın.

Şükran belə bir yelqanadlı ata minə bilərdimi? Heç şübhəsiz uşaqlıqdan Göyən düzənində tay-tuş içində at minməkdə el təlimi keçən, mühüm sınaqlardan çıxıb bu yerlərin birinci minicilərindən sayılan Şükran nəinki belə bir atı minə bilərdi, hətta o öz atını təlimləndirərdi, öz ağlı, zəkası ilə, öz çeviklik və cəsarəti ilə bu atı elə öyrədə bilərdi ki, ağqoyunluların hamısı heyran qalardı. Bəlkə heç belə bir at nağıllarda, əfsanələrdə də olmazdı. Bəlkə bu at Zümrüd quşuna, ya od-alovda yanmayan Səməndərə oxşardı? Dönüb onların hər ikisinə meydan oxuyardı?

Göyalı öz oğlunu özündən yuxarıya qaldırmaq, evindən köçürdüyü və köçürmədiyi qızlarını sevindirmək, öz oğul-qız nəvələrinə qürur, fərəh bəxş etmək, xüsusən ona belə misilsiz oğul doğan Qaratelin artıq gümüşlənən saçlarını öz titrək barmaqları ilə tumarlamaq istəyirdi.

– Bir olsun, pir olsun, Qaratel!

– Bəli, Göyalı, bizim biri Allah pir edincə öz amanında saxlasın!

– Heç şübhəsiz, Allah verdiyini öz amanında saxlayacaqdır!

– Son zaman qorxmağa başlamışam, Göyalı!

– Nədən ötrü, nə üçün, Qaratel?

– Bizim Şükranın dilə-dişə düşməyindən yana! Həm də pis-pis ağızlardan çəkinirəm, Göyalı!

– Allah amanında olana heç bir zaval toxuna bilməz, Qaratel!.. Mən ancaq bizim Şükranı verən, yeddi qıza bircə qardaş göndərən, özü də qızlarımızın bəxtini uğurluğa açan, bizə otuzdan artıq oğlan, qız nəvəsi bəxş edən ulu Tanrıma şükür edirəm! Bunlar hamısı Şükranın ayağının uğurlu olmağındandır, Göyəli qızı!

– Bəli, Göyalı oğlu, Göyalı qızlar da, onların uşaqları da, kürəkənlərimiz də Şükranın ayağını uğurlu sayıb, onu öz canlarından əziz tuturlar.

– Hələ Göylər camaatı, hələ Göyən obaları, hələ ağqoyunlular eli!

– Şükür, min-min şükür o Ziyarət dağına, o dağın övliya-ənbiyalarına, Ziyarət dağının yuxarı ulduzlu kəhkəşanında dayanan bu dünyamızı yoxdan yaradan, hikmətlə dolandıran ulu Tanrıya ki, bizə belə fəhmli-fərasətli, gözəl-göyçək oğlan qismət edibdir!

– Əlbəttə, əlbəttə, Göyalı, min-min şükür! Biz bəndələr ona nə qədər də borcluyuq!

Bu şükürlü söhbətdən sonra Göyalı ürəyini açıb öz gümüş saçlı Qaratelinə bildirdi ki, bəs onun ürəyindən necə də bir arzu keçir. Elə

bir arzu keçir ki, o, Şükranı ucaltsın, Şükran bu arzu içində nəinki ucalsın, hətta qanad açıb istədiyi səmtə uça bilsin.

– Necə istədiyi səmtə uça bilsin, Göyalı?

– Elə istədiyi səmtə uça bilsin ki, daha bu dünyada heç kəs elə uça bilməsin.

– Yəni sən Şükrana doğrucul qanad almaq istəyirsən?

– Bəli, mən Şükrana elə qanad – elə bir at almaq istəyirəm ki, Şükran onun belinə qonanda qanad açа bilsin, bu at onun altında şəhpərə çevrilsin, bu şəhpər onu küləklərdən keçirsin, bu şəhpərlə o göydə havalanan qartallardan belə ötsün!

– Demək, sən Şükranı daha artıq gözə gətirmək istəyirsən, Göyalı?

– Yox, yox, Qaratel! Allahın bizə bəxş etdiyi Şükran üçün səxavətli olmaq, Allah payının müqabilində şükürlü olmaq istəyirəm!

– Yəni özünü, öz qoyun sürünü dağıtmaq, var-yoxunu da səpələmək istəyirsən?

– Bəli, Qaratel! – deyə Göyalı öz ürəyini açıb dedi. – Qızların uğurla ərə gedib, yeddi qızından evimizdə tək bircəciyi qalıbdır. O da bu gün-sabah öz bacıları kimi qanad açıb uçacaq, yurd-yuvasına düşəcəkdir. Qoy biz qocalmayaq, qoy bizim ürəyimiz açıldıqca açılsın. Bunu da bizə kim verə bilər? Ancaq Şükran! Şükranın misilsiz, müqabilsiz şəhpəri!

Qaratel hər necə razı olub-olmasa da, Göyalı sözündən dönmədi. Göyən obalarını gəzdi, dolandı, xəbər aldı, soraqlaşdı, uzaq ellərə varıb, uzaq-uzaq yerdən öz qalan qoyun sürüsünün çox yarısının qiymətinə ulduz kimi par-par parıldayan bir at aldı. Ona yaraşan qızıllı-gümüşlü yəhər-cilov da düzəltdirdi.

– Oğlum Şükrana bəxşişdir!

– Nə münasibətlə, ata?

– Bu gün oğlumuzun on səkkiz yaşı tamam olur! Mən Şükranı verən ulu Tanrımıza şükür edirəm! Sən mənim ürəyimsən, dirəyimsən, sən mənim Ziyarət dağında dərgah qapısında qəbul olunan iltimasımsan. Sən ulu Tanrımızın öz övladısan.

Şükran öz gözəl-göyçək başını atası Göyalının müqabilində ehtiramla əydi. Sonra da oğlan qayıdıb gendən baxan, ata ilə oğlunun söhbətini dinləyən anası Qaratelin Ziyarət dağının qarı kimi ağaran saçlarından minnətdarlıqla öpdü.

– Mən də ulu Tanrımıza şükür edirəm ki, mənim belə təmiz ürəkli mötəbər atam, anam vardır!

IV

Doğrudan da Bəyalı oğlu Göyalının arayıb-axtarıb, neçə-neçə yüz qoyun verib, böyük məmnuniyyətlə aldığı ulduzlu atın misli-müqabili heç yanda yox idi. Bu at bir tamaşa idi. Baxan elə bilirdi bu at parlaq bir ulduzdur, göydən yerə düşüb... Bu atın adını Ulduz qoyub qulağına çağırdılar. Baxanda Ulduz boydan uca, ayaqlardan xırdaca, biləklərindən nazik, ancaq beldən mis kimi tökmə və möhkəm idi. Ulduzun ortası qarınlı deyil, incə idi. Yalmanı sıx, göyəm idi. Ulduzun yalı qınından sivrilən qəhrəman qılıncını andırırdı. Baxanda Ulduzun gözləri yanır, od-alov içində şölələnirdi. Ulduzun qaçarağına ox süzdürən olsa belə, çatmazdı. Ömründə Ulduzu öz qaçarağının tozu tutmazdı. Baxa bilməzdi Ulduz göylə uçur, ya yerdən uça-uça uçarağa qalxır. Ulduzun belinə gümüşlü-qızıllı yəhər qoyan Şükran atın belində ay kimi yaraşıqlı, ulduz kimi tamaşalı görünürdü. Elə bil ki, bu oğlan olmazın əfsanəvi süvari, misilsiz minici idi. Ulduz qanada qalxanda oğlanın ağ qoyunun yunundan toxunan ağ çuxası da ağ-ağ qanad açırdı. Şükranın qınından sivirib çıxardığı göy zağlı ləzgi xəncəri Ulduzun üstündə şimşək kimi oynayırdı. Şükran gündən-günə Ulduza yeni-yeni təlim keçir, ona sehrli əməllər öyrədirdi. Əvvəldən də az-çox təlim görən, uzaq Ərdəhan elində təlimlənən, indi də Göyəndə ayrıca məşq keçib təlim alan Ulduz Şükranın dilini, Şükran da Ulduzun dilini əzbərdən bilirdi. Şükran desəydi: "Ulduz, yat", Ulduz dərhal yatardı. Desəydi: "Ulduz, bu dağ-daşı bir göz qırpımında öt", Ulduz ötərdi. Şükran Ulduzun belində olsun-olmasın, Ulduz alışıb isinişdiyi minicisindən hər hansı bir əmr aldımı, dərhal yerinə yetirirdi.

Şükran da Ulduzun alovlanan gözlərindən öpür, ona kişmiş yedirir, baş-gözünü sığallayır, lazım gəlincə öz minici libasını sadəcə mehtər libası ilə əvəz edib, onu dırnaqlarından təpəsinə qədər üfürə-üfürə tumarlayırdı. Şükran həmişə Ulduzu çeşmənin gözündə suvarırdı. Ulduz göydə sayrışan ulduzun ən parlağı kimi parlayır, parıldayırdı. Baxan deyərdi Şükranı kəhkəşanlar aləmində səltənət quran ulu Tanrı elə bu Ulduzu da veribdir Şükrana. Ulduza da Şükran kimi misilsiz-müqabilsiz süvari qismət olubdur. Baxanda bunlar bir-birinin məftunu, aludəsi, vurğunu idi. Şükranın hayqırtısı Ulduzun kişnərtisinə, Ulduzun da kişnərtisi Şükranın hayqırtısına qarışıb, Göyən düzənlərini

doldurur, Ziyarət dağına səs-səda salır, fasiləsiz əks-sədaları ilə bütün bu aləmi dilə gətirib dilləndirirdi...

Ağqoyunluların at örüşlərində Ulduzla Şükranın qabağına çöp salan görünmürdü. Şükran da, Ulduz da hər hansı paxıllıqdan yuxarılarda, əl və ün çatmaz zirvələrdə dururdular. Heç bir ağqoyunlu minicisi Şükranla Ulduza qibtə edə bilmirdi. Uzun cıdır yarışında Ulduzun çaparağına nəinki heç bir adlı-sanlı at çata bilmir, hətta onun tozuna belə yetişən görünmürdü. Demək olar ki, bütün Ağqoyun miniciləri ötüşmək bəhanəsilə Göyən cıdırına toplanırdı. Amma, əslində Şükranın Ulduzun belində necə oyun çıxarıb, olmazın məharət göstərdiyinə tamaşa edirdilər. El-oba, ağqoyunlu miniciləri qüdrətdən yaranan bu qoşa xilqətə əhsən deməkdən, xeyir-dua verib amin söyləməkdən yorulmaq bilmirdilər. Hər necə bərk-boş, dağ-daş, çınqıllı uçurum olursa olsun, Şükran öz Ulduzunun belinə qondumu, üzünü hansı bir səmtə yönəltdimi, heç bir qorxusu yox idi. Ulduz heyrətamiz ustadlıqla, görünməzin cəsarət və çevikliklə bu çətin sınaqlardan qələbə ilə çıxacaqdı, öz minicisini ata-tuta sıldırımlardan, daş qayalıqlardan çıxaracaqdı, alqışlayanların müqabilində öz minicisi ilə birlikdə şux qulaqlı başını əyəcəkdi, öz güclü kişnərtisinə aləmə səs salıb, hamını matməəttəl edəcəkdi.

– Əhsən, əhsən belə Ulduza!

– Əhsən, əhsən belə süvariyə, ağqoyunluların birinci minicisinə!

– Şükür, şükür, Ziyarət dağına!

– Çox şükür, Şükranı da, Ulduzu da öz amanında saxlayan ulu Tanrıya ki, biz ağqoyunlulara belə bir tamaşa, belə bir zövq-səfa bəxş etmişdir!

Toplanan adamlar tərifdən qalmırdılar:

– Baxanda hər ikisi şimşəkdir, – deyirdilər. – Şükran da, Ulduz da od-alovdur, ildırımdır!

Belə vaxtda, Şükran öz ulduzunu çaparaq oynatdığı vaxt oğlan yerdə öz-özünə oynayan bir uşaq gördü. Şükran tezcə atını saxladı, enib Ulduzun ayaqları altına düşən uşağı tozun-torpağın içindən götürüb qucağına qaldırdı, qanad açan Ulduzun üstündə gəzdirdi, sonra da ata-tuta qaytarıb öz doğma anasına verdi:

– Al uşağı, qız! Bir də gözdən qoyma! Yoxsa bilməzlər, uşağın at ayaqları altına düşər.

– Bəs Şükranın Ulduzunun ayaqlarının altına düşməyən uşağa nə ad vermək olar?

– Şükrandan da artıq bir oğlan!

– Əgər bu uşaq qızsa, kimə bənzədək?

– Onu mən deyə bilmərəm!

Sevgili qıza işarə olunduğunu alınca Şükran qıpqırmızı qızardı. Tezcə Ulduzu tərpədib aralandı. Sonra Sevgilinin gözlərinin qabağında Ulduzu hərləyib Göyən düzənində hey çapır-çapırdı.

– Ay qız Sevgili, nə vaxtacan sevginiz gizli qalacaqdır?

– Nə sevgisi, gəlinbacı?

– Adam sevgisi! Siz elə bilirsiniz ki, bu Göylər oymağında adamların gözləri görmür? Göylər adamı çörəyi qulağının dibinə yeyir?!

– Görünür, gəlinbacı, sevgi güclü olsa, vaxt yetişsə, vədə çatışsa, hamı da bilər!

– Axı, daha nəyi gözləyirsiniz? Daha bu yay ötüb payızına gəlincə toyunuzu çaldıraq, ağqoyunluların ağçuxalılarını Göylərin Göyən düzəninə gətirək, qoy davullar dov-dov vursun. Qoy ağsaçlı, ağsaqqallı ozanlarımız saz çalsınlar, qoy ozanlar oxusunlar, qoy sonra da qız-gəlinlərimiz, ərgən oğlanlarımız lap qocalarımıza qədər yallı tutsunlar! Qoy Göyalı oğlu Şükranla Elşad qızı Sevgilinin xeyir işində göydəki mələklər də Göyən tamaşasına çıxsınlar. Qoy ulu Tanrımız özü də dayandığı kəhkəşanlı təlin üstündən, Ziyarət dağının baş qüllələsindən bizə baxsın. Göylər bizə əhsən, afərin desin. Axı ulu Tanrı özü Şükranı yeddilər üstündə nəzir-niyazdan sonra veribdir. Axı Şükran əvvəlcə ata-anasının, bacılarınınsa da, getdikcə bizim hamımızın, Göylər oymağının, göyənlilərin, ağqoyunlu elinin ağçuxalı, Ulduz atlı oğlanı olubdur. Heç bir el çadırda bizim ağçuxalıların qabağına çöp sala bilməz. Bax, sənin Şükranın belə oğlandır. Allahın kərəminə şükür eləmək, toyu da tezləşdirmək gərəkdir, Sevgili!

– Arada nişan olmamış nə toy, ay gəlinbacı?

– Biz sizin nişanınızı da, toyunuzu da bir yerə qatarıq!

– Bəlkə sən söyləyənlərdən Şükran heç bir şey bilmir?!

– Bəs sən necə?

– Mənmi, gəlinbacı?

– Bəli sən, Sevgili Elşad qızı!

– Mən də... heç nə... bilmirəm, gəlinbacı...

– Bəlkə sən bilmirsən... ancaq Şükran bilir?

– Şükranın bildiyi nədən bilinir?

– Ulduz üstündə qanad açmağından, Göyən düzənlərini gəzədolana sənə tamaşa etmək üçün çeşməyə gəlməyindən!

– Belə olsaydı, Şükranın dili açılmazdımı? Şükranın ürəyi açılmamışdırmı?

– Hər hal dil iqrar üçündür!

– Düzdür, dil iqrar üçündür, ancaq sevgi üçün ürək gərəkdir. Sevgiliyə söz demək üçün, onu ürəklə ovsunlamaq Şükranın yolunu kəbəmizə-çeşməmizə salmaq üçün Sevgili gərəkdir, Elşad qızı Sevgili!

– Atam Elşad eşitsə, məni tikə-tikə doğramazsa, gəlinbacı?

– Atan Elşad Elbəy oğlu bilməmiş olmaz! Köhnə ovçunun gözündən heç nə yayınmaz!

– Yox, nə ovçu atam, nə qoyunçu anam, nə xırda bacılarım, nə də böyük qardaşlarım bir şey bilirlər!

– Demək, bircə siz ikiniz hər şeyi bilirsiniz?

– Düzü, hələlik bircə mən ağılsız, ağlı başından oynayan kamalsız bilirəm, ya bilmirəm!

– Sevginin əsil əlaməti öz ağlını, kamalını itirməkdir, bir könüldən min könülə sevdiyinə vurulmaqdır! Ağlını, kamalını itirib-itirib el içində dəli-divanə olmaqdır!

– Bəli, aşiq-məşuq belə olmalıdır. Eşq atəşinə düşüb yanmalıdır. Şükransız yaylağa getməyib, aranda, Göyəndə yana-yana qalmalıdır!

– Sən tamamən, gəlinbacı, mənim sirrimi açdın!

– Eşqin açılan sirrinə ulu Tanrı heç nə deməz, Elşad qızı!

Belə bir vaxtda ağsaçlı Qaratel saralmağa başlayırdı:

– Çox yamanca qorxuram, Göyalı!

– Nə üçün, Qaratel, ürəyin açılmaqdansa sıxılmağa başlayır? – deyə Göyalı göynəyirdi. – Mən səndən, Göyəm qızı, heç cür baş açmıram!

– Yenə də əvvəllərdə, Ulduzu almaq istəyən zamanlarda qorxduğum kimi, ondan da artıq qorxuya, vahiməyə düşürəm, Göyalı! – deyə Qaratel hər iki əlini qoynuna qoyurdu. Göyalı hiddətlənirdi.

– Yenə də deyirəm, ağzını uğura aç, ana!

– Mən də ağzımı uğura açmaq istəsəm də, uğursuz qaraltı ürəyimə damır, Göyalı! – Arvad titrətmə tutunca qoynuna qoyduğu əllərini qoynunda ovuşdururdu. – Elə bil ki, çox yamanca bir müsibət baş verəcəkdir... Elə bil ki, hansı bir sıldırımdansa Ulduz uçacaqdır... Elə bil

ki, Şükran əlimizdən çıxıb gedəcək, günümüz qaralacaq, günəşimiz sönəcək, başımızı ucaldan daş-qaşlı tacımız torpağa gömüləcəkdir!

Bəyalı oğlu ilə Göyəm qızının söhbəti qızışırdı:

– Sən uğursuz-uğursuz az söylən, ana!

– Mən ürəyimi, ürəyimə daman uğursuz qara-qara damcıları səndən gizlətmək istəmirəm, Göyalı!

– İndi əmrin nədir, Qaratel? İndi fərmanın nədir, Göyəm qızı!

– Təvəqqem Şükranı Ulduzdan düşürməkdir, Göyalı! Onu dildəndişdən qurtarmaq, gömgöy göyərən gözlərdən uzaqlaşdırmaqdır!

– Demək, Şükranın şəhpərini sındırmaqdır?

– Yox, Şükranı tək daha heç yana buraxmayıb, özcə yanımızda sağ-salamat saxlamaqdır!

– Bəlkə sən, Qaratel, Şükranın əlinə bir toppuzbaş çomaq verəsən, başına da bütöv bir qoyun dərisindən bir yastı-yapalaq papaq qoyasan, çiyinlərinə də bir tüksüz yapıncı, ya palaz cecimdən cürcənək salasan, çarıqlı-patavalı toz-torpaqda çapalayan bir çoban-çoluq edəsən?!

– Mən Şükranı eləcə bir çoban-çoluq cərgəsində sağ-salamat görmək istəyirəm, Göyalı!

– Onda mən torpağa gömülləm, Göyəm qızı! Mən Şükrana alışmışam, onun üstündə əsirəm!

– Bəs qalanları? Bəs sənin başqa-başqa övladların? Bəs sənin son ildə cer-cehizlə köçürdüyün sevimli qız, sonbeşiyin?

– Mən qızlarımın hamısını çox sevirəm, bir-birindən artıq sevirəm, ata məhəbbətilə istəyirəm! Şükran isə mənim ulu Tanrımdır!

– Dedim ki, Göyalı oğlu, Şükrandan yana qara daman ürəyim qorxudadır! Ulduzun belində Şükrana heç bir zaval toxuna bilməz, xanım!

– Elə Ulduza görə qorxuram. Axıracan ata etibar etmək olarmı?!

– Elə də arvada.

– Bəs sən necə, Göyalı?

– Mən qara saçları üstümüzdəki Ziyarət dağının qarı kimi ağaran Qaratelimə həmişə etibar eləmişəm, – deyə Göyalı ömür yoldaşının ağaran saçlarını sağ əlilə sığalladı. – Bizim aramızda paklıq olmasaydı, heç o ucalıqda Ziyarət dağına dırmana bilərdikmi? Ulu Tanrımıza qovuşub Şükranı diləyə bilərdikmi? Şükrana bu tamaşada misilsiz bir yelqanadlı at ala bilərdikmi?

– Yox, heç yox, Bəyalı oğlu Göyalı!

– Daha onda niyə öz etiqadını itirirsən, Göyəm qızı?

Qaratel titrəyən əlini tir-tir titrəyən, danışdıqca çırpınan ürəyinin üstünə gətirdi:

– Düzü, ürəyimə hey qara damcıdır, damır!

– Şeytana lənət de, Göyəm qızı!

– Min-min lənət şeytana, şərə!..

– Tanrıya da min-min şükür de, Göyəm qızı!

– Bəli, bəli, Göyalı oğlu! Ulu Tanrımıza, Ziyarət dağımızın övliya-ənbiyalarına min-min şükür!

Belə söz-söhbətdən sonra Bəyalı oğlu Göyalı ömür yoldaşı Göyəm qızı Qarateli toxtatmağa, arxayınlaşdırmağa cəhd edir, ancaq Göyəm qızı hər necə toxtamaq, Şükrandan arxayınlaşmaq istəsə də, arxayınlaşıb toxtaya bilmir, onun ürəyinə qara damcı damır, damırdı...

V

Gümüş saçlı Qaratel belə sevinc içində ola-ola hansı ecazkar ana ürəyi ilə öz sabahının qara günlərini görüb belə qorxuya düşürdü? O öz övladının başı üstündə qovlanacaq qəza qılıncını necə gördü? Ana ürəyinin kövrəkliyi, həssaslığı ilə mi?

Bəlkə belədir: xilqətdən ata ürəyi sərtdir, daşdır? Axı ata ürəyi ana ürəyi qədər yumşaq, kövrək olmasa da, daş da deyildir! Ata ürəyi də öz övladını atəşin bir hərarətlə sevir, istəyir, övladının üstündə tir-tir əsir... Ancaq ata ürəyi öz iztirablarını gizlətməyə cəhd edir, çox zaman dost-düşmənini göz qabağına gətirir, öz ürəyini gizlətməyi də bacarır. İndi bəs burada Bəyalı oğlu Göyalının ürəyi necədir? O arxayındırmı? Ana ürəyinin iztirablarına qarşı biganədirmi? Göyalının ürəyi də içəridə titrəməyə, Şükranın üstündə əsməyə başlayır. Ancaq belə baxanda burada nə var idi? Hər şey öz yerində, öz qaydasında, öz axarında deyildirmi? Belə anlaşılmaz qaraltı qarşısında Şükranı Ulduzun belindən düşürüb, onun şəhpərini sındırıb bir qıraға atmaq olardımı? Şükranı Ulduzdan ayırıb Ulduzu dəyər-dəyməzinə satmaq, Göyən düzənliklərindən ilin yay aylarında yaylağa qalxan zaman ala yaylaqlardan, güllü-çiçəkli çəmənlərdən, qaynar gözlü, buzlu bulaqlardan məhrum edib, bu aralardan ilim-ilim itirmək olardımı? Belə olsaydı, onda Şükranın şəhpəri sınmaz, qanadları qırılmazdımı? Bir də bəzən belə olurmu, insan durduğu yerdə, elə ciddi səbəb olmadan öz-özünə qaralsın, qaraltılı-qorxulu şübhələrə düşsün? Bəlkə burada gümüş

saçlı Qaratel öz aşıb-daşan xoşbəxtliyinin, Şükrana görə özünün hədsiz sevincinin içindən bir bədbəxtliyin çıxa biləcəyindən vahiməyə düşür? Üzdən baxanda nə deyib, nə etmək olardı? Kim Qaratelin, Göyalının yerində olsaydı, günün, güzəranın bu yerində nə edə bilərdi? Bu halda, Ulduzun belində qanada qalxan tək oğlunun qanadlarını necə qırardı? Onu əfsanəvi Ulduzun belindən düşürüb piyada edərdi, Göyən düzənində qoyun sürülərinin qaldırdığı yay tozlarının içinə tullardı?

Qaratel öz oğlunu Ulduzun belindən salmağa cəhd etsə də, Bəyalı oğlu Göyalı nə Ulduzun, nə də Şükranını şəstinə qıyır və qıya bilirdi:

– Axı niyə, nədən ötrü belə bir oğlun qol-qanadını qıraq, – deyirdi. – Onda görən, eşidən mənə nə deyər?

"Ulduzun belinə bu çöllərin, dağların qartallarından da artıq qartalcasına qonan, qartaldan da artıq qanad açan Şükranı bəlkə də ağqoyunlularda yüzdən də artıq qız sevibdir? Bəlkə də Şükran yüz gözəlin içindən tək birisini seçibdir? İndi də o öz sevgisini sınaqdan çıxarır ki, iyirmi yaşına dolunca öz eşqini on yeddi yaşlı qıza elan etsin, ata-anasına da bildirib elçi göndərsin?" – deyə düşünən Göyalı öz şirin xəyalına davam edir, qayıtmaq, başqa bir qaraltıya yol vermək istəyirdi. "Belə olsun ki, biz də həmin qızı elçiləyək, nişanlayaq! Belə olanda Şükran daha da artıq qanadlansın, aranlarımızda, dağlarımızda daha da artıq qanad açа-açа uçsun; Ulduz da göydə sayrışan ulduzlardan güclü sayrışsın, göz qamaşdırsın. Biz də Şükranın toyuna hazırlaşaq. Ağqoyunlu gözəli ilə onun toyunu edək. Ağqoyunluların yüz-yüz atlıları Şükranın toy cıdırına çıxsınlar, birincilik uğrunda çapışsınlar, zurnabalabanın, toy-nağaranın səsi aləmi doldursun, onlar qırmızı yaylıq nəməri uğrunda qoşsunlar, qalib çıxan atının boynuna qiymətli qırmızı yaylıq bağlasın! Mən də gümüş saçlı Qaratelin əlindən tutum. Şükranın toyunda bəsdi deyincə oynayıb, oxqay deyim, sonra ağqoyunlular adətincə Şükran da sevgilisinin əlindən tutsun (deyək bu qızın adı Sevgili olsun), onlar oynasınlar, oynasınlar, onlara baxan ağqoyunlular arvadlı-kişili, qızlı-oğlanlı yallı tutub cərgələnsinlər, cərgələnə-cərgələnə Göyən düzənlərini doldursunlar. Onlar Göyən düzənlərinin payızında, bizim dildə deyilən son baharında qışqırıq qopara-qopara, hay-haray sala-sala, hey qatarlana-qatarlana yallı getsinlər. Onda qoy Bəyalı oğlu Göyalı da şərbətdən sərxoş olsun. Şükranın toyunda elə nəşələnsin ki, elə zövq-səfa aləminə varsın ki, daha düşməni tar-mar

edən, qoşunbaşı sərkərdədən də yuxarıya qalxsın. Qoy onda ağqoyunlular elinin, Göylər oymağının sakini, on ildən bəriyə babalaşan Göyalı oğlu bu dünyadan doyunca kam alsın... Bu dəfə bu çeşmə, o dəfə o çeşmə üstündə süfrə açsın, köz üstünü kabab şişləri doldursun. Birdən də bütün cəmdəklər iri-iri payalara keçirilsin, tonqal közlərində hərlənə-hərlənə qızardılsın. Bəlkə də haradansa, şəriət qadağan edən şərab küpləri də gizli gətirilsin. Bizdən xəbərsiz gizlin-gizlin içilsin, sonra da: "Ulu Tanrı, sən özün günahımızdan keç!" – deyə al şərab ağaşkar nuş edilsin, oğlanlar içsinlər, qızlar, gəlinlər şərbət adı ilə şərabın dadına baxsınlar, al dodaqlarını büzsünlər. Bu zaman qışqırışma qalxsın, sözlər çarpışsın.

– Biz içək şirin şərbəti!

– Biz içməyək dədə-baba içməyən şərabı!

– Bu üzüm suyudur, üzüm suyu, qızlar!

Ağsaqqallar araya düşsün:

– Yeyin üzümü, ömrümüzdə içməyin üzüm suyunu, balalar!

– Bəs Şükranın sağlığına nə deyək, balalar?

– Bəs Sevgili ilə Şükrana nə xeyir-dua verək?..

– Hər ikisinə xoşbəxtlik diləyək, balalar! Onların ikisinə də uzun ömür, xoşbəxtlik arzu edək!

– Qoy Bəyalı oğlu Göyalının yeddi qızı, bir oğlu olduğu halda, Şükranla Sevgilinin yeddi oğlu, bircə qızı olsun!

– Qoy onlar oğlan yeddilərinin üstündə bircə qız tapmaq, yeddi oğlana bircə bacı diləmək üçün nəzir-niyazla Ziyarət dağına yollansınlar. Ziyarət dağının daş altında yatan övliyalarını ziyarət edib, bu dağın kəlləsinə qalxsınlar. Oradan: "Ulu Tanrı, sən bizim yeddi qardaşa bircə bacı ver" – deyib dilək diləsinlər. "Bu da yeddilərin üstündə bircə bacı olsun. Bəs bu bircə qızın adı nə olacaqdır?" – deyə gözəl arzular içində xəyala gedən ata ürəyindən keçirirdi.

Öz ömür-gün sirdaşı Qarateldən aralandı, öz bədbin qaralanmağını qovub nikbinlik ruhu ilə fərəhlənən, Şükran üçün gözəl sabah, günlü gün, parlaq günəş diləyən ata bu ad üstündə udquna-udquna qalırdı: "Qoy onda bu ad...". Göyalı bu qız nəvəsinin adını gələcəyə saxlayırdı. Axı bu qız yeddi qardaş üstündə tapılacaq qız idi. Bu qıza elə ad yaraşdırmaq, qoymaq gərək idi ki, ağqoyunlu oymaqlarında olmasın... Yəqin ki, onda Göyalının yaşı yaxınlaşacaq, ya da yüzü aşacaqdır? Bəs Qaratelin yaşı neçə olacaqdır? Bəyalı oğlu Göyalıdan on yaş kiçik olan

Göyəm qızı Qaratelin yaşı da doxsanı haqlayacaqdır. Onda ulu baba, ulu nənə Şükranın və Sevgilinin yeddi oğul üstündə tapılan tək qızını sevəcəklər, bu qızı oxşayacaqlar, öpəcəklər, bu qızı dağ çiçəklərini andıran libaslarla tez-tez bəzəyəcəklər, düzəyəcəklər. Məgər yox idimi Qaratellə Göyalının qız nəvələri?.. Var idi!.. Onların qız, oğlan nəvələri bəsdi deyincə var idi. Ancaq hələ ki, Şükrana toy olunmamışdı, bu cavanın övladı da yox idi.

Şükran on doqquz yaşının içindədir. Ulduzun belindən düşmək istəmir. Görünür, Göyalının öz oğluna arzu etdiyi həmin Sevgilini Şükran axtarır, çox bərk axtarır!.. Hardadır Ağqoyunlu gözəli Sevgili?.. Yox, Şükran axtarır, çox bərk axtarır!.. Əgər Şükran Sevgilini tapsaydı, yəqin ki, anasına andırar, bacılarının, yeznələrinin birisinə söz çatdırıb, deyərdi: bəs mənim qocalarıma yetirin ki, axtardığım gözəli tapmışam. Demək, hələ Şükran həmin Sevgili qızı axtarır, axtarır... Bu qız yaxındadır, ya uzaqdadır?.. Bəlkə, bu yaxınlıqda olsa bu qız, daha Şükran niyə uzaqlara varsın, dərə-təpəyə düşsün, Ulduzun üstündə süzsün? Bu Sevgilidir, ya başqa bir oymaqdan olan Sevgili?! Belə olanda o necə də Ulduzsuz Sevgilini axtara bilər? Axı Ağqoyunlu oymaqları Aran elində beş deyil, on da deyil, çox-çoxdur! Demək, bütün Ağqoyunlu oymaqlarını axtarıb Sevgili adlı sevimli qızı tapmaq üçün Şükrana belə bir atqanad gərək idi!.. Yəni Ulduz gərəkdən də artıq gərək idi!..

Belə xoş xəyal içində düşünməkdən üzülmək istəməyən Bəyalı oğlu Göyalı Göyəm qızı Qaratelin gümüş telini tumarlayıb, çoxdan nənələşən gözəlin qırışan alnından öpdü:

– Deyirəm gərək ağqoyunlu gözəli Sevgilinin toyunu edək, Qaratel!

– Hansı ağqoyunlu gözəli? Necə Sevgili, kişi?

– Şükranın axtardığı ağqoyunlu gözəli Sevgili!

– Yəni Şükran tapmışmı Sevgili deyilən dünya gözəlini?

– Şükran, görünür uzaqlarda axtarır, neçə-neçə Sevgili adında qızdan birisini axtarır, Qaratel. O tapacaqdır, bizim Göyənin – Göylərin ağbirçəyi!

– İlahi, qoy Şükran belə bir gözəli – Sevgilini yaxında, yaxın zamanda tapsın! Qoy biz qocalar toyda qoşa süzək. Sən özün Şükrana yeddi oğul, bir qız ver!

– Qaratel xanım, sən lap ürəyimdən xəbər verirsən! Mən də özümə belə arzu eləmişəm. Yeddi oğul, bircə qız!

– Belə olanda, hazırlaşaq, kişi! Yenə də Ziyarət dağına gedək, Göyalı. Daha tələsməyək, tez dönməyək! Tamam bir həftə Ziyarət dağında qalaq, çatdırıb ziyarət edə bilmədiyimiz övliya-ənbiyaların hamısını bircə-bircə ziyarət edək. Yenə də həmin başı göy buludlu zirvənin özünə qalxaq, əlimizi dərgaha qaldıraq, deyək: "Ulu Tanrı, sən özün qov, uzaqlaşdır bizdən bu qara-qara qaraltını, sakit et bizim tir-tir titrəyən ürəklərimizi! Özün verdiyin Şükranın başından tək bircə tük də əskik etmə! Onu zavaldan qoru, onu Ulduzun belində salamat saxla. Özün də onu tezcə bir zamanda Bəyalı oğlu Göyalı deyən Sevgili yetir! Qoy biz axıracan muradımıza çataq... İlahi, sən bizi naşükür sayma, biz indi bütün oğlan, qız nəvələrimizi özümüzə oğul, qız bilib sənə şükür edirik. Deyirik min də yox, milyon kərə şükür olsun bizim ulu Tanrımıza ki, uca Ziyarət dağından bizim səsimizi eşitdi, iltimasımızı qəbul etdi, yeddi qıza bir qardaş qismət göndərdi!

Göyalı ilə Qaratel yenə də Ziyarət dağına hazırlaşır, bir-birinə ürək-dirək verir, Ulduzun belinə qalxan, düz-dünyanın qanadlana-qanadlana dolanıb qayıdan Şükranın boyunu sevir, həm Şükranı, həm də onun Ulduzunu doyunca oxşayıb öpürdülər:

– Ulu Tanrı, çox-çox şükür! Ziyarət dağı, çox-çox şükür, övliya-ənbiya, sizə çox-çox şükür!.. Min-min minnət!

VI

Göz qoyub baxanda Şükranla onun Ulduzu arasında elə bir ülfət, elə bir görünməzin dostluq başlamışdı ki, daha çox çətin ki, bunları bir-birindən ayırmaq olardı. Görünürdü Şükran Ulduzsuz, Ulduz da Şükransız nəfəs ala bilmir, onlar bir-birindən ayrı dura bilmirlər. İnsanla insan arasında ülfət, dostluq, bir-birinə bağlılıq, sədaqət, səmimiyyət – əsil insani keyfiyyətlərdəndir. Ancaq insanla at arasında olan ülfət-dostluq da dünya üzündə yox deyildi. Ancaq bu dostluq ki, Şükranla Ulduz arasında başlamışdı, misli-bərabər nəinki Göyəndə, Qaraqoyunlu oymaqlarında, bəlkə də bütün mahalda, yaxud bütün dünyada yox idi. Sanki bu dostluq insanla Ulduz adlanan at arasında deyil, çox nəcib, əsil insanla insan arasında idi. Sanki bunlar bir-birinin dilini tamam-kamal bilir, bir-biri ilə əməlli-başla dillənib danışırdılar. Birdən də ərklə bir-birindən küsür, üstündən az ötüncə barışırdılar. Bu vaxt hər ikisinin gözləri gülür, sevincləri öz yerinə qayıdıb kefləri

durulurdu. Elə bil ki, bunların hərəsi itirdiyi dünyanı bir də təzədən tapırdı. Elə bil bunlar ikisi bir can, bir qəlb idi. Birisi bikefdirmi, o birisi də bikefləyirdi; birisinin kefi kökəldimi, o birisinin də kefi kökəlirdi. Şükran nəşələnib nəğmə oxuyunca Ulduz şuxlaşır, öz qəribə kişnərtisi ilə düzü-dünyanı doldururdu. Bəli, Şükranla Ulduz bir-birini ifrat dərəcədə sevir, bir-birinə nəzakət göstərib hörmət edir, bir-birinin xidmətində dururdu. Bir də elə bil ki, birisinin ürəyindən keçəni o birisi bilirdi. Onlar bir-birinin ürəyini sındırmaqdan çəkinirdilər, qorxurdular. Bu iki xilqətin arasında elə bir ülfət yaranmışdı ki, müqayisə mümkün deyildi. Ulduz Şükranı öz qızılı-gümüşü yəhərinin içində daha mənalı görürdü. O, Şükranı qanadları üstündə uçurunca, nəinki ayrı-ayrı adamlar, hətta oymaqlar, obalar, ellər, tayfalar, bir də elə bil ki, bütün çöllər, dərələr, təpələr, çaylar, çeşmələr tamaşaya çıxıb heyran-heyran baxırdılar. Göyalı ilə Qaratel bu oğlanın qüdrəti və sehrilə sevinirdilər.

Doğrudur, Ulduz öz qabaqkı yerində, Ərdəhan elində azmı-çoxmu məşq görüb, təlimlənmişdi. Ancaq Şükranın misilsiz saf ürəyi, sevgisi, məhəbbəti Ulduzu ecazkar dərəcəyə gətirib çatdırmışdı, yetirib yetişdirmişdi. Ürəklə olan ürək istəyən kimi olur. Şükranın böyük insan ürəyi Ulduzu da böyük ürək sahibi etmişdi və getdikcə bu ürəklərin hər birisi böyüyür, getdikcə bunların bir-birinə olan məhəbbəti güclənir, aşıb-daşır, bunlar bir-birinə qulluq göstərib xidmət etməkdən yorulmurdular, bir-birinə olan xidmətlərindən son dərəcədə zövq alırdılar, nəşələnirdilər, bir-birinin gözündən öpürdülər. Şükran Ulduza xidmət etməyi başqa bir kəsə tapşırmır, Ulduzu yedirib-içirməyi heç kəsə arxayın olmurdu. İlin isti aylarında Ulduzu yumaq, at ipəklə-qumaşla qurulamaq ilin soyuq aylarında Ulduzu üfürə-üfürə tumarlamaq Şükranın öhdəsində idi.

– Oğlum, bəlkə mən də sənə kömək edim?

– Nə barədə, ata?

– Sənin Ulduzunu yayda yumaq, qışda tumarlamaq, bir də yedirib-içirmək barədə!

– Sənin öz işin azdımı, ata?

– İndi mənə kömək edən çoxdur, Şükran, – deyə Göyalı öyünürdü, – nəslimiz böyükdür, mənim ulu Tanrım verən oğlum! Sənin uğurlu ayağına görə mənim nəvələrim – sənin bacı uşaqların törəyiblər, boy

atıb yekə oğlan olublar. Hələ yeznələrinin nəcabətinə gəlincə, heç kəs Ağqoyunlu elində bizimlə bəhsəbəhsə girişə bilməz!

– Yenə də Bəyalı oğlu Göyalının işi çoxdur!

– Bəyalı oğlu Göyalının ürəyi, dirəyi, nəfəsi, canı-ciyəri bir adam üstündə cəm olunubdur.

– Bəs başqaları necə, babası?

– Başqaları da mənim can-ciyərimdir!

– Ancaq...

– Ancaq Şükranı necə sevdiyimi özüm də anlaya bilmirəm, – deyə ata acizləşirdi. – Bilmirəm niyə mən Şükranla belə bir tilsimlə bağlanmışam? Şükrandan bir balaca nigaran olanda, Şükran gözümdən iraq düşəndə nəfəsim çatışmır.

– Ağqoyunlularda məsəl var deyərlər: "Qorxan gözə çöp batar", ata!

– Xüsusən anan Qaratel çox yamanca qorxur, oğul!

– Nədən qorxur bizim Göyəm qızı?

– Səndən yana çox yamanca qorxur, Şükran!.. Hətta deyir ki, qoy bizim Şükran Ulduzun belindən düşsün, ürəyim arxayınlaşsın, özüm də sakitləşim!

– Ulduzsuz yaşamaq mənə mümkün deyildir, ata!

– Mən bunu bilirəm, Şükran. Ancaq ana ürəyinin hikməti də böyükdür... Bəlkə sən doğrudan da Ulduzdan əl çəkəsən?

– Yəni piyadələnəm?

– Piyadələnməyinə qıymıram, səni qanadlı qartalın belindən alıb yerə salmaq istəmirəm.

– Bəs onda necə olsun, dədə?

– Gərək sərvaxt olasan, oğlum, gərək ayıq olasan, Şükran! Elə ayıq-sayıq olasan ki, sənə heç bir zaval toxunmaya!

– Ulduz olan yerdə mənə necə zaval toxuna bilər, dədə? Ulduz mənim varlığımdır. Mən qanada öyrənmişəm, ata! Ulduzsuz mən tozda-torpaqda sürünnəm, vallah!

– Bəlkə sənin üçün bədnəzərə gəlməyən başqa bir at tapaq, Şükran?

– Bəs Ulduz?

– Ulduzu uzaqlaşdıraq!

– Ulduz uzaqlaşmaz, dədə! Uzaqlaşsa, tablamaz, Ulduzun ürəyi partlar, Ulduz Şükransız yaşamaz! Ata, mən varamsa, Ulduz da vardır, mən yoxamsa, Ulduz da yoxdur!

– Atın ömrü insan ömründən qat-qat qısa olur, Şükran!

– Mən Ulduzun qocalığına da hörmət edəcəyəm, ata!

– Bəs sonra, Şükran?

– Özüm də bilmirəm, dədə! Bilmirəm Ulduz qocalandan, işdən düşəndən sonra necə yaşayacağam?

– İnsan da atla bu qədər bağlanarmı, Şükran!

– Özüm də bu sirdən agah ola bilmirəm, ata!

Belə söhbətdən sonra Şükran öz Ulduzuna yaxınlaşınca onun ağladığını görürdü. Demək, Ulduz ata ilə oğlun danışığını duymuşdur. Bu vaxt Şükran cibindən Ağqoyunlu qızlarının naxış-naxış işləyib hörmətmi, ya sevgimi əlaməti olaraq ona bağışladıqları dəsmallardan birisini çıxarıb Ulduzun gilə-gilə yaş gələn gözlərini silir, onun yanlara yatan qulaqlarını dartışdırır. Yox, yox, Ulduzun kefi durulur, ağlayan gözlər alov içində yanır, qulaqları dimdik dikəlib şux-şux oynayır. Ulduz dodaqlarını gətirib Şükranın qıvrım-qıvrım tük bürüyən o üz-bu üzündən öpür. Şükran da dönüb Ulduzun o göz-bu gözündən, o üz-bu üzündən öpür. Onlar tay-tuş uşaqlar kimi oynaşırlar. Gendən göz qoyan Göyalı görür ki, Ulduzla Şükran necə bir-birinə bağlanıblar. Öz tək oğlunu öz canından qat-qat artıq istəyən, əziz tutan Göyalı dönüb oğlunun Ulduzunu da bərk-bərk istəyirdi. Göyalının nəzərində Ulduz atdan da artıq tək oğlu Şükran üçün ikinci bir qardaşa çevrilirdi. O özünü toxtadınca belə bir qənaətə gəlirdi ki, Şükran nə dərəcədə Ulduzu sevirsə, Ulduz da o dərəcədə Şükranı sevir, onlar bir-birinə ayrılmaz dərəcədə alışıblar, isinişiblər. Belə olanda Göyalı da Ulduzu oxşayırdı, sevirdi. Oğlu Şükranı bu Ulduzsuz təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Odur ki, həmin qaraltıları qovmaq üçün dönüb, yenə də Ziyarət dağına dəxil düşür, bu dağın daş altında yatan övliya-ənbiyalarına minnətdarlıq göstərir, kəhkəşanlı ulduzlar dünyasında səltənət salan ulu Tanrıya təkrar-təkrar şükür edirdi. Şükür edirdi ki, necə də o öz dərgah qapısını açıb olmazın səxavət göstərdi, necə də Şükranı gözəlgöyçək, qoçaq-çevik bir oğlan yaratdı. Necə də Şükrana bütün dünyada misli-bərabəri tapılmayan bir qanadlı Ulduz qismət etdi.

VII

Ulduz doğrudan da Ulduz idi. O, göylərin ulduzlarından da artıq yerin – bu gözəl aləmin Ulduzu idi, onun qaçarağından ağ-ağ şölələr saçılırdı. Elə bil ki, Şükran atdan da artıq Ulduzu minib uçurdu. Axı ta

qədimlərdən bəriyə "su – aydınlıq, at – muraddır" deyiblər. Əgər yuxuda su görmüsənsə, aydınlıq olacaq, at görmüsənsə, muradına çatacaqsan. İndi Şükran həqiqətən murada çatmışdı. Ona belə ecazkar qanad, qanaddan da artıq vəfalı dost qismət olmuşdu. Özü də bu vəfalı dostluğun nəcib və gözəldən gözəl rəmzi olaraq ulduzlu oğlanlar əmələ gəlməyə, cavan Şükranın çoxlu-çoxlu şagirdləri yaranmağa başlamışdı. Baxanda bütün Göyən oymaqlarında yeniyetmə cavanlar Şükranı təqlid edir, Ağqoyunlu elində ulduzların sayı çoxalır, az qala bu ulduzların sayı yüzdən yuxarıya qalxırdı. Bu hal Ağqoyunlu elinə olmazın fərəh gətirir, olmazın dərəcədə bu elin qürurunu artırır, başqa-başqa ellər içində ağqoyunluların başını uca edirdi. Bu ulduz atlılar hər yerdə xeyir işə kömək edir, şəri-şeytanı dəmir nallarla tapdayıb keçirdilər. Bu yeniyetmələr yolda yorulanlara kömək əlini uzadır, Şükran sayağı at belinə qaldırıb mənzilə çatdırırdılar. Ancaq bütün ulduzların içində yenə də həmin-həmin Şükranın Ulduzu birinci idi, baş idi, necə ki, özü də Ağqoyunluda birinci idi, baş idi!

Xoşbəxtliyin belə süd kimi ağ-çağ çağında birdən-birə qara milçək çıxmağa, süd içindən çıxan qara milçək kimi ürək bulandırmağa başladı. Ürək bulandıran ölü milçəyi qırağa atarlar, ya da ölü milçək düşən süd qabını bir kənara boşaldıb özünü də yaxşı-yaxşı qumla sürtə-sürtə yuyub, yaxalayıb, salavatlayıb bir qırağa qoyarlar; bir azdan da bu qara milçəyin ağ süd içinə necə düşüb-düşmədiyini də unudarlar. Ancaq burada peyda olan elə də adəti qara milçək deyildi, çox yekə, çox da qara bir mozalan idi. Bu mozalan başqa yana da yox, Ulduzun canına ariz olmağa başlamışdı... Ağqoyunlu elinin qoyun sürüləri Ziyarət dağının yan-yörəsindən keçib, yuxarılara, alayaylaqlara yol aldığı zamanda, hələ elin dalı Göyəndən üzülmədiyi bir vaxtda, yaz yaya yaxınlaşdığı günlərdə, qızmarlaşdığı dəmlərdə bu mozalan da qızırdı, qızışırdı, ara-ara Ulduzun üstünə düşürdü. Mozalan Ulduzu dişləyirdi, oradan-buradan çalırdı, Ulduzun qanını sorub-sümürürdü. Əvvəlcə Şükran bu qara mozalanı görə bilmədi, nə qədər göz qoyub, göz gəzdirdisə də, bu qara mozalanı tapa bilmədi. Şükran Ulduzun yaralarını yudu, onun canını qandan təmizlədi, qayıdıb yaralı Ulduzun gözlərindən öpdü, qıdıqlayıb tərpətdi. Ulduzun könlünü aldı, birtəhər köhlənin kefini açdı.

– Sənə nə olub, igid Ulduz?

Ulduz öz asta-azacıq kişnərtisi ilə şikayətləndi: "Bir qara mozalan üstümə düşübdür".

– Qara mozalan nədi ki, onu saya-hesaba alasan?

"Qara mozalan hər nə olub-olmasa da mənə göz verib işıq vermir", – deyən Ulduzun qaşqabağı tökülürdü. Sanki Ulduzun gözündə işıqlı dünya zülmətə çevrildi. Ulduz birdən qaraldı, qaralınca Şükran da qaraldı. Şükran istədi qara mozalan barədə öz ata-anasına desin, əhvalatı açıb bildirsin, ancaq onların narahatçılığını artırmaq, son günlərdə özünü bildirən həyəcanlarını coşdurmaq istəmədi. Bir də başqa eşidib-bilənlər nə deyərdilər? Deməzdilərmi bu boyda qartal qanadlı Şükran niyə bir qara mozalandan yana vahiməyə düşübdür? Doğrudan da Şükran özü söyləyən sayaqda, bir qara mozalan nədi ki, ondan da ürküb çəkinəsən? Mozalan nə əqrəb, nə də gürzədir ki, ondan qorunasan, ehtiyat eləyəsən? Mozalan mozalandı, qurtardı getdi! Ancaq mozalan qurtarıb getmirdi, Ulduzdan üzülüb əl çəkmirdi. Haradansa, necəsə Şükranın gözündən gizlicə Ulduzun qıç-paçasına girir, Ulduzu özündən çıxarıb hirsləndirir, ovqatını təlx edib qanını qaraldır, daha doğrusu, bir qara zəli kimi Ulduzun qanını sümürür, sümürə bilmədiyi qanını da axıdırdı. Şükran Ulduzun bədəninə göz gəzdirincə həmin qara mozalanın qara izini götürdü. Yenə də Şükran eyni səbir ilə Ulduzun yaralarını yuyub təmizləyir, yanlara əyilən qulaqlarını dartışdırıb köhləni şuxlaşdırırdı. – Bax belə! – Sonra da Şükran kefini açdığı Ulduzun belinə qalxıb, çapır, çapırdı. Şükran Ulduzu güclü küləklərdən keçirirdi. Özü də bu qara mozalanı güclü küləyə verib haralardasa itirib başına daş saldığını gümanına gətirib, geriyə qayıdırdı. Ancaq yenə də qara mozalanın haradasa gizlənib, öz qara niyyətindən qalmadığı görünürdü.

– Niyə belə olmusan, oğlum? – deyə bir gün Şükranın atası Göyalı, anası Qaratel soruşanda Şükran gülümsədi:

– Elə bir şey yoxdur, – dedi. Deyilən kimi Şükran öz qocalarını narahat edib, həm də yan-yörəni özünə güldürmək istəmədi. Axı olsa-olsa milçək könül bulandırır... Lap olsun milçəyin böyüyü, bu qara mozalan, nə olsun? Mozalan dana-dunanın üstünə düşüncə mozalağa salıb qaçırdır, quyruqlarını bellərinə qaldırıb təzən danalara oğluşağı da güldürər. Belə baxanda bu mozalan nədi ki, yeri-göyü tutan Ulduza nə edə bilsin?! Hələ bir halda ki, bir neçə gündən sonra yuxarılara, ala yaylaqlara qalxınca orada ara-ara yağan qar tozanaqlarına

düşüncə, mozalan da donub rədd olacaq, çıxıb cəhənnəminə, goruna gedəcəkdir!

Şükranın öz fikrinə də hər necə qaraltı gəlsə də, o yenə də ana-atasına heç nə demir, yaylaq üçün onları tələsdirmirdi.

Adətən əzəlcə ağqoyunlular öz sürülərini yaylağa qaldırar, dalınca da köç-külfət at-dəvə ilə, sürülər toz qaldıra bilməyən yollarla düşərgədən düşərgəyə düşə-düşə odun-ocaq olan çeşməli yerlərdə gecələyə-gecələyə gedərdilər. Baxanda buna da elə çox qalmamışdı. Uzaqbaşı on gün qalmışdı, ya da heç qalmamışdı. Nə isə Ulduzun tutqunlaşdığını görən Şükran da tutqunlaşırdı. Bu tutqunlaşmaq Şükranın atası Göyalının, anası Qaratelin gözlərindən də yayınmırdı:

– Doğrudan da, sənə nə olubdur, Şükran? – deyə ata da, ana da şübhəyə düşüb qaralırdı. – Bəlkə də gözü götürməyən, sənə paxıllıq edib söz atan, dəyib-dolaşan vardır?

– Mən ağqoyunlu elindən yerdən-göyəcən razıyam!

– Əlbəttə, ağqoyunlu eli bizim Şükranımızı öz doğma balalarından da baş tutur!

– Onda bəs niyə daha narahat olursunuz, mənim əziz ata-anam?

– Gözümüzə bir cür dəyirsən, oğul!

– Nə cür dəyirəm, mənim əzizlərim?

– Son günlərdə gözümüzə çox tutqun görünürsən, Şükran!

– Məndə heç nə yoxdur, əziz ata-ana!

– Bəs bu tutqunluğun sirri nədir, Şükran?

Daha Şükran sirri açmaq qərarına gəldi:

– Sirri Ulduzdadır!

– Bəlkə Ulduzda vəfasızlıq görünür?

– Xeyr, Ulduz həmişə vəfalıdır!

– Bəs nə olubdur?

– Ulduza bir qara mozalan ariz olubdur! Qəfildən Ulduzu dişləyir, qanını sorub qanını qaraldır!

– Onda öldürmək mozalanı!

– Mozalan gözə görünmür!

– Necə, mozalan gözə görünmür?

– Mozalan tilsimə dönübdür?

– Bəlkə o iblisdir, mozalan cildinə giribdir?

– Heç cür baş açа bilmirəm, əziz ata-ana!

– Deyəsən elə qara iblisdir ki, var. Onda yenə də biz ata-ana, sən də Ulduzu da götürüb pay-piyada Ziyarət dağına gedək. Orada dua edək, ulu Tanrıya yalvaraq-yaxaraq, iltimas edək ki, qara mozalan cildinə girən qara iblisi Ulduzdan uzaqlaşdırsın!

– Mən inanmıram ki, iblis ola, elə mozalandır. Bir mozalana görə xofa düşüb Ziyarət dağına getməyinə, ulu Tanrını narahat etməyinə dəyərmi?

– İnan, oğul. Məgər qara şər-şeytan olmur? Olur. Qara mozalan cildinə girən qara şeytana qarğımaq, məlunun xata-balasını özümüzdən uzaqlaşdırmaq üçün gərək Ziyarət dağına gedək!

– Onda heç bir ağqoyunlu bu barədə heç nə bilməsin, əziz ata-ana!

– Biləndə nə olar, Şükran?

– Ağqoyunlular bizə gülməzlərmi? Deməklərmi bir görün Bəyalı uşağı necə də bir mozalanı dağ boyda şişirdirlər?!

Bu sirr Şükranla Göyalıdan və Qarateldən o yana getmədi. Hətta yeddi bacıdan, bacıların uşaqlarından, ərlərindən də heç kəs heç nə eşitmədi, bilmədi. Ürəkləri səksəkədə olan ata-ana yenə də nəzir-niyazla gecə ikən Göylər obasından çıxıb alışdıqları, yaxşı tanıdıqları Ziyarət dağına yollandılar. Az gedib, çox gedib buraya çatdılar. Ziyarət dağının övliya-ənbiya məqbərələrini də, məqbərə olmayan qara daşlarını da ziyarət etdilər, yalvara-yalvara öpdülər, qara mozalana bəddua edib, şər-şeytana qarğıdılar, yenə də sürünə-sürünə, dırmana-dırmana həmin yerə qalxdılar. Qara mozalanın – qara şeytanın şərindən xilas olmaq üçün ulu Tanrıya yalvardılar, qara mozalan cildinə girən qara şeytanın Ulduzun canından əl çəkməyini, uzaqlaşıb rədd olmağını dilədilər. Elə bu halda Ziyarət dağının üstündə göy guruldadı, ildırım şaqqıldadı, güclü gurşad düşdü. Onlar vahimə içində qalıb ulu Tanrıya izafi baş ağrısı verdiklərini güman edib çəkilib, daş kahada gizləndilər. Onlar belə güman etdilər, gümandan da artıq yəqin etdilər ki, Ziyarət dağının üstündə kəhkəşanlı ulduzların arasında səltənət quran ulu Tanrının işi-gücü başdan aşıbdır. Daha onu xırım-xırda iltimaslarla məşğul etmək olmaz! Özü də Şükran deyən kimi, bir qara mozalanı böyüdə-böyüdə böyük bir şər-şeytana çevirmək olmaz. Ancaq onlar yenə də kaha içində ümidlərini itirmədilər. Dedilər ki, ulu Tanrı hər necə bizə acıqlanıb, qəzəblənsə də, Şükrana qıymaz, onun Ulduzuna da heç bir sədəmə toxundurmaz. Ulduza ariz olan qara mozalan da üzülüb öz cəhənnəminə – goruna gedər.

VIII

Görünür bu dünyada xeyir iş, xoşbəxtlik olunca şər də qıraqda durmur, öz gücünü göstərir.

Göyalı ilə Qaratel Ziyarət dağının göy gurultusunda necə vahiməyə düşüb, necə güclü gürşaddan gizlənə-gizlənə hər necə yaxşı-yamı-yamanamı yozsalar da, görünür, bu mozalan da Ulduzun canına qəsdən ariz olmuşdu. Görünür qara mozalanın göz qamaşdıran Ulduza qəsd etməyi heç də qərəzsiz deyildi. Mozalanın qərəzi ancaq Ulduza deyildi, həm də ən ümdəsi Ulduzdan da artıq Şükrana idi. Elə bil ki, harada, hansı uzaq-yaxında gizlənən, üzə çıxa bilməyən qara şərpaxıllıq bu qara mozalanı öz şeytan bətnindən doğurub vücuda gətirmişdi. Ulduzun və Ulduzla canbir qəlb olan Şükranın üstünə göndərmişdi. Buna görə də mozalan öz qara işindən qalmırdı, öz bildiklərini Ulduza edirdi. Özü də dönüb Ulduzun öz bədənində, ya da başqa bir ağlagəlməyən yerində gizlənirdi. Elə ustalıqla gizlənirdi ki, nəinki bir tək Şükran, bir çox adam öz iki gözünü dörd etsə də, yenə də mozalanı girinə keçirə bilməzdi, qan sorub, qan axıtdığı yerdə onu tutub yox edə bilməzdi. Mozalan elə bicliklə hərəkət edirdi ki, elə bil ki, adəti mozalan deyildi, şər-şeytan idi, bunların cəmi-cümləsi idi! Özü də uçurub-dağıtmaqdan, yıxıb-yaxmaqdan nəşələnən bir düşmən idi. Girəvəçi mozalan hirslənən, qəzəblənən Ulduzun gözündə birdən də böyüyürdü. Mozalanın kinli gözləri şişirdi, dombalanırdı, qarnı da şişib-şişib zəhər tuluğuna çevrilirdi. Elə bil ki, bir neçə gürzənin zəhəri mozalanda toplanmışdı. Mozalan hər dəfə Ulduzun girəvəsini alıb onu sancınca, Ulduz çırpınırdı, gömgöy göynəyib yanıb-yaxılırdı ki, qanad alıb düzü-dünya boyu uçduğu Şükranı da öz qanadları üzərində uçurduğu, külli-aləmə səs saldığı zamanda yenə də mozalan onun əvqatını təlx edib, qanını zəhərləyirdi. Ancaq Şükran nə qədər göz qoyub baxsa da, mozalan Şükranın şahin gözlərinə görünmürdü. Hansı səhrləsə mozalan özünü sağ-salamat saxlayır, Ulduza bildiklərini edir, ondan heç bir fənalığını əsirgəmirdi. Qara mozalan öz qara cildinə girib birdən zəhərli ilana, birdən də qara bir əjdahaya çevrilirdi. İndi nə etmək olardı? Necə Ulduz bu mozalandan öz canını xilas edə bilər, öz əvvəlki nəşəsini qaytarıb, öz vəziyyətini düzəldə bilər, yenə də öz kişnərtisi ilə Göyən düzənlərini doldura bilərdi? Necə Ulduz yenə də ağqoyunluların gözündə parlaya bilər, Göyalı ilə Qaratelin, bunların oğul-uşağının – bütünlüklə Göylər obasının tütək çalan çobanlara

qədər hər kəsi güldürə bilərdi? Necə Ulduz öz parlaqlığı ilə görən-eşidən kəslərin ürəklərini açа bilərdi? Bir halda ki, bu qara mozalan, elə bil ki, qara bir məşum kölgə, dəhşətli bir kabus idi və öz dəhşətilə də Ulduzun başının üstünü almışdı, girəvəsini kəsmişdi, onu baş qaldırıb göz açmağa qoymurdu. Qara mozalan nəinki Ulduzun, Ulduzdan da artıq Şükranın ovqatını təlx edib qanını qaraldırdı, özü də Şükrandan ötüb Göyalını vahiməyə salırdı ki, gümüş saçlı Qaratelin ürəyinə hey qara damcılar damızdırırdı. Elə belə fikirləşəndə qara mozalan göz qabağında idi. Ancaq əslində heç də göz qabağında deyildi. Aydın idi ki, Ulduzu çalan, Ulduzun damarlarından yapışıb onun qanını axıdan, canına öz zəhərini yeridən heç bir ilan-əqrəb deyildi, qaraca bir mozalan idi. Əgər bu qaraca mozalan adicə mozalansa, canına şər-şeytanın qaraca nəfəsi dolmayıbsa, niyə bəs çəkilib getmir, niyə rədd olub uzaqlaşmır? Demək, qara mozalanın işi, qəsdi bu növrağı pozmaq idi, bu xanimanı dağıtmaq idi, bu müqəddəs nəşəyə zəhər qatmaq idi. Göyalı nəslinin çörəyini zəhərlə yoğurmaq idi, bəxtəvər ailəni ağlatmaq idi, ağqoyunluları qara yasa batırmaq idi. Şükranı doğan gümüşsaçlı, xoşbəxt Qarateli bədbəxt etmək idi. Bəs ayrı cür isə onda niyə bir küləkdə qayaların birinə çırpılmasın, yaxud Ulduzun qaça-qaça qopardığı toz-tozanağın içində itib-batıb qalmasın?! Hey, hər yandan sağ-salamat çıxsın, diribaşlıq göstərib yaxa qurtarsın, alçaq qəsdini yerinə yetirməyincə, Ulduzun ürəyinə sağalmaz dağ çəkməyincə bir yanda qopub qalmasın?! Qara mozalan bu növrağı hey pozmaqdan, Göyalı ailəsinin sinəsinə dağ çəkib düyün qoymaqdan zövq alsın?! Baxanda bir qara dombagöz nə idi ki, Şükranın, ya Ulduzun ayaqları altına düşüb məhv olmasın? Amma nə edəsən ki, qar mozalan nə əl verir, nə də bunlardan hər birisinin ayaqları altına düşürdü. Getdikcə mozalan həyasızlaşır, sırtıqlaşır, öz zəhmlənən qara sir-sifətilə Göyalı külfətinin gününü göy əsgiyə düyürdü. O, Ulduzun şəhpərini qırıb Şükranın şöhrətini yox etmək istəyirdi. Şükranın köşək gözlərini söndürmək, Göyalının yurdculunu yoxa çıxarıb, onun ocağını keçirmək istəyirdi. Qara məqsədindən üzülməyən, qara qəsdinin yolunda yorulmaq bilməyən qara mozalan getdikcə daha da qatilləşirdi. Ulduzun qanını gündən-günə tez-tez sormaqdan, zəhərləməkdən başqa bicliyə, hiyləyə də keçirdi.

Mozalan çalışırdı ki, qəzəbə dolan Şükran öz Ulduzunu bir sütuna möhkəm-möhkəm bağlasın, öz əlinə qamçı da yox, bir zoğal dəyənək götürsün, o ki var Ulduzu döysün, əzib-əzişdirsin, qol-qanadını qırıb

xurd-xəşil etsin; axır ki, bu qol-qanadlı Ulduzu bir qulağı sallaq əfələ çevirsin. Kinlənən Ulduz da bir gün girəvəsinə salsın, bir yolla Şükranı həlak etsin!

Mozalan hər necə araya girib Ulduzun qanını qaraltdığı kimi Şükranın da qanını qaraltsa da, yenə də Şükran Ulduzdan dönmür, qardaş qardaşından dönməyən, onun ağır xəstəsini becərən kimi, Şükran da kefi pozulan, hirslənən, əsəbiləşən, nəticədə xəstələnən Ulduzu becərirdi. Belə vaxtlarda mozalan xəbis-xəbis susur, gizlənirdi. Şükran isə onu öz dili ilə dindirə-dindirə kefini açırdı: Ulduzla oynayırdı, bir qədərdən ona ağrı-acısını unutdururdu. Elə bu zamanda Şükran mozalanı rədd olub gedən zənn edib, fışqırıq çala-çala qızıllı-gümüşlü yəhərlə Ulduzu yəhərləyib yüyənləyirdi, onun belinə qalxırdı. Ulduz da qanad açıb, uçub-uçurdu. Ulduzun belə uçduğunu, Şükranın isə öz Ulduzunun üstündə qol-qanad açdığını görən Göyalı da, Qaratel də özlərinə qayıdıb sevinirdilər. Ata ilə ananın sevinci yerə-göyə sığmırdı.

– Görürsənmi oğlunu, Qaratel?

– Görürəm, Göyalı!

– İndi necə bəs, Qaratel? Deyəsən mozalan atdan əl çəkibdir.

– Görmürsən at necə dincdir.

– Deyirəm, Göyalı, mozalan yoxkən tez tərpənək, tezcə keçək yuxarılara, buzlu yaylaqlara, Göyənin kürə kimi qızaran qızmarından qurtaraq!

– Tərpənək, Qaratel, tərpənək!

– İlahi, sən lap məni öldür, – deyə Qaratel duaya döndü: – Amma bir tək bizim Şükranımızın müsibətini bizə göstərmə! Bu mozalanı ya öldür, ya Ulduzdan uzaq elə!

– Qız, uğursuz qız, barı, gizlə bu uğursuz sözlərini! Etiqadını möhkəm elə!

– Məni qınama, Göyalı!

– Gizlə bu uğursuzluğu, Qaratel! Axı, burada nə var ki! Sən hansı haqla gözümün işığı Şükran barəsində nigarançılıq çəkirsən?

Qaratel gözlərində qaynaşan göz yaşlarını silməyə başladı. Bilmirəm, Göyalı, niyə ürəyim belə səksəkədədir. Deyirəm, ulu Tanrı öz verdiyi oğlu amanında saxlar. Bəs niyə o, ürəyimizə qara damcılar dammağa qoyur? Niyə bəs biz burulğanlardan boğuluruq?!

– Sən özün özünü burulğanlarda boğursan, Qaratel!

– Bəs onda sən niyə boğulursan, Göyalı?

– Ulu Tanrı özü bilir ki, sən özün məni burulğanlara salıb boğursan, Qaratel!

– Mən hər necə bir burulğanda boğulsam da, sən boğulma, Göyalı! Mən boğulum ki, Şükranın yaman gününü, müsibətini görməyim, Göyalı!

– Sən ulu Tanrımızın qabağında öz inamını itirmə, Qaratel!

– Düzü, mən ürəyimə daman qara damcılardan yana öz inam-etiqadımı itirirəm!..

– Qız, bunca asi düşmə, qız!

– Axı, niyə mən bunca iztirab çəkim, Göyalı?

– Məgər, Göyəm qızı, bizim Şükranın varlığı sənin üçün başdan-başa iztirabdır?

– Şükran mənim şükürümdür, Göyalı!

– Onda bəs elə lap indicə diz çök, ulu Tanrıya şükür et!

– Hey ona şükür edirəm, amma arxayınlaşa bilmirəm. Ürəyimə daman qara damcılar məni qorxudur, Göyalı! Qaralan ürəyim bu qara damcılardan yana hey tir-tir titrəyir. Şükran üçün qorxuya, vahiməyə düşürəm!

– Yenə də ulu Tanrı qarşısında etiqadsızlıq, inamsızlıq, Qaratel? Axı qız, Ziyarət dağının ulu Tanrısının pənahından olana nə zaval?

– Sən də hey bu sözləri vürd eləmə, Göyalı!

– Bəs necə, özün də elə dillə deyirsən?

– Düzü, sən, Qaratel, mənim arxayın ürəyimi qara şübhələrlə doldurmusan, – deyə Göyalı bilmirdi nə etsin, ürəyini dolduran qara damcılardan necə qurtarsın. – Sənin uğursuz sözlərin, bilirsənmi necə də mənim inam aləmimə zəlzələ salıbdır, Göyəm qızı!

– Sən bil ki, Göyalı, uğursuzluq dildən ürəyə axmayıbdır, ürəkdən dilə gəlibdir!

– İlahi, ilahi, Göyən düzəninin bir qara mozalanı nədir ki, biz belə vahiməyə düşmüşük? Belə uğursuz iztirab burulğanları içində boğuluruq?

– Mənim qaralan ürəyim deyir ki, biz boğulacağıq, Göyalı! Ala yaylağa köçmək də məni rahat eləməz. Gəl lap tezcə, lap indicə sən Şükranı Ulduzdan arala!

– Mən gündən-günə qanad açan Şükranın qanadını necə qırım, Göyəm qızı?

– Kişi, sən bu sözləri əzbərləmə, mən deyənə əməl et!

– Bəlkə özün oğluna deyəsən, özün öz təklifinə əməl edəsən?!

– Əməl edərəm, Göyalı! Sinəmi açıb Şükrana yalvararam, deyərəm: oğul, Ulduzdan uzaq düş! Deyərəm ki, sən Ulduzun belinə qalxan gündən mənim ürəyim qorxudadır!

– Bəs sənin yerə-göyə sığmayan sevinclərin necə, Göyəm qızı?

– Sevinclərim həmişə üzdən olubdur, Göyalı!

– Bəs niyə elə gülmüsən, elə şaqqıldayıb, şadlanmısan?

– Ürəyimi unutduğum vaxtlarda gülmüşəm, şaqqıldayıb şadlanmışam, Göyalı!

– Demək, sən ürəyinin ayıq vaxtında gülməmisən, ürəksiz şadlanmısan?

– Əzəldən ürəyim titrətmə içində olubdur, titrəyə-titrəyə də qan axıdıbdır!

– Görünür Şükranı ulu Tanrıdan diləyəndə də, ondan alanda da!

– Şükran bizə səadət gətirdiyindən artıq fəlakət gətirməsin barı!

– Ulu Tanrı, sən özün bizi Şükranın müsibətindən, fəlakətdən xilas et!

– Hər necə olsa da, Göyalı, mən Ulduzu Şükrandan, Şükranı da Ulduzdan aralayacağam! – deyə Qaratel qərarını verdi.

Göyalı gömgöy göyərdi.

– Demək, sən qorxduğun qəzadan qaçacaqsan, arvad!

– Bəli, qaçacağam, kişi!

– Ulu Tanrımızın pənahına şübhə edəcəksən?

– Bəli, mən şübhədəyəm, Göyalı, şübhədən də xilas ola bilmirəm, Göyalı!

– Sən gavurlaşırsan, Qaratel!

– Doğrudan da, Göyalı, mən etiqadımı itirib gavurlaşıram. Ancaq sən müsəlmanlaş, Məkkə ziyarətinə get, Məkkə daşını bəsdi deyincə öp!

– Mən, Qaratel, Şükran üçün Məkkə ziyarətinə getmək barədə ulu Tanrıya and içirəm. Təki Şükrana heç bir zaval toxunmasın. Mən Məkkə ziyarətgahında da dəvə kimi ayaqyalın olub, Məkkəyi-mükərrəmənin dövrəsinə dolanacağam, oradan bizim dünyamızın böyük qibləgahından üz tutub ulu Tanrımıza yalvaracam, deyəcəyəm ki, ey bizi yoxdan yaradan ulu Tanrı, sən həm Ziyarət dağının üstündəsən, həm də Məkkə məbədinin. Sən hər yerdə hər zaman varsan. Sən bizə bəxş etdiyin Şükranı öz pənahında saxla! Sən qara-qara damcılara bizim ürəyimizdən çıxart. Qoy biz Şükrana toy edək. Ona gözəl-göyçək

bir Sevgili qız alaq, onun toyunda ellikcə oynayaq. Sən Şükranı xoşbəxt elə, sən bizdən sonra Şükranı bizim yurdumuzda yurdcu elə. Qoy həmişə bizim Göyəndən – Göylər oymağından Ziyarət dağına doğru bizim ocağımızın tüstüsü uzansın!.. – Bəyalı oğlu Göyalı öz gələcək Məkkə ziyarətindən, orada necə ulu Tanrıya yalvarıb-yapışmağından xeyli danışdı. Ancaq ağ saçlı Qaratel heç bir vəchlə ovunmadı, ovuna da bilmədi. O öz ağ saçlı başını tuta-tuta ürəyində başlayan tərəddüd içində ağlayıb, ağlayıb:

– İlahi, sən bizə qəzadan qaçmağa aman ver! – dedi.

IX

Göyalı ilə Qaratel yenə də qaraltı içində qaldılar, basaratları bağlanan kimi tərpənmədilər, danışa-danışa durdular. Onlar ulu Tanrıya inanmaq-inanmamaq təzadı içində dolaşırdılar. Nə əl-ayaq eləyib tezcə yaylağa qalxa bildilər, nə də aranda əyləşib arxayınlaşa bildilər. Ziyarət dağı onlardan ötrü dar ağacına döndü. Onlar bu dar ağacından asıla-asıla durdular. Ziyarət dağında ulu Tanrıdan dileyib aldıqları Şükranı onun amanında, pənahında saysalar da, yenə də şübhədən xilas ola bilmədilər, qara mozalanın gətirdiyi qaraltılardan qurtara bilmədilər.

Nə isə, kələfin ucunu itirib vurnuxdular, vurnuxdular, bütün söz-söhbətlərinə baxmayaraq, üzə açılışıb Şükrana ciddi bir söz deyə bilmədilər. Onlar Şükranın ürəyinə qara qorxu salmaqdan qorxdular, gözlədilər, gözlədilər görək nə olur, bu qaraltı aldadıcıdır, ya necə? Gözlədilər görək ürəklərimizə daman qaraltıların əsli vardır, ya necə? "Axı biz Ziyarət dağına ziyarətə getmişik, biz orada övliya-ənbiya məqbərələrini, qabağımıza çıxan qara daşları öpmüşük, kəlləyə qalxıb ulu Tanrıya dəxil düşüb Şükranı almışıq. Yeddi qızın gözlərini güldürmüşük. Ağqoyunlu elinə bir səvari – Ulduz belində qanad açan ecazkar bir oğlan vermişik. Bəlkə bu mozalan lap adəti mozalandır, aranlarda olan qamışlıqla da qaynaşan, dana-dunanı dingildədən çox qaraca, heyvərəcə mozalanın birisidir? Biz Şükranı artıq istədiyimizdən, onun üstündə tir-tir əsdiyimizdən belə olur? Bəlkə bu gizli xof vahiməni açıb qızlarımıza, yeznələrimizə deyək?.. Bəlkə onlar öz oğul-uşaqları ilə birlikdə bizim ürəyimizə qaraltı salan qara mozalanı bu həndəvərdən qovsunlar? Ulduza da, Şükrana da rahatçılıq versinlər? Biz də ürəkdə qaralmayaq, arxayınlaşaq, arxayın-arxayın yığışılıb yuxarılara, ala yaylaqlara qalxaq?! Orada ala göllərin üstündə – dədə-baba yurdumuzda alaçıq-çadır quraq? Burada düzəni-dağı gözdən keçirə-keçirə yenə də Şükranın Ulduzun belində necə uçmağına, necə dağlardan aşmağına tamaşa edək? Şükranı aran elində, Göyəndə deyil, qar yağınca uzaqlarda, yaylaqda saxlayaq? Özümüz də Ulduza çiçəkli dağ yoncası yedirək? Ulduzu ağ göllərdə çimizdirək? Ulduzu par-par parıldadaq? Heç zaman çimizdirək? Ulduzu par-par parıldadaq? Heç zaman qoymayaq Ulduzun üstünə nəinki bir qara mozalan, heç bir qara milçək də qonsun!"

Dedilər, yox, bu qaraltı gərək qovulsun, bizim fikrimizdə qaraltı gəzməsin, dolanmasın, ürəyimizə heç bir qara damcı dammasın, biz tərəddüdə düşməyək, tövbə edək, sarsıyan inam-etiqadımızı qaytaraq, yaylaqdan qayıdan baş yenə də Ziyarət dağına yollanaq, yenə də qurban kəsək, nəzir verək, yenə də ikilikdə həmin qülləyə qalxaq, ulu Tanrımız qarşısında diz çökək, tərəddüd göstərdiyimizə, xüsusən Qaratelin şəkk-şübhəsinə, inam-etiqadını bunca süstləşdiyinə, Məkkə ziyarətinin kara gəlməyəcəyi inamsızlığına görə hey tövbə edək. Guya bu qara əjdaha öz güclü nəfəsilə neçə adamı desən öz kamına çəkib dirigözlü uda bilər!

Hər birisi ayrı-ayrı düşünən, əslən birlikdə düşünüb ümumən eyni məfhum üstündə vahimə keçirən Göyalı ilə Göyəm qızı Qaratel bir az əvvəlki iztiablarından sonra titrəyə-titrəyə, qorxa-qorxa Allah dərgahında durmağa başladılar. Onlar indilik buradan uzaqlaşmaq, düşündükləri kimi yaylağa varmaq, sonra Aran elinə enincə Göyalının Məkkə səfərinə hazırlaşmaqla, hələlik Ziyarət dağına yollanmaq, düşündükləri kimi özlərini ulu Tanrının ixtiyarına vermək, bu qaraltılardan biryolluq qurtarmaq istədilər.

Onlar Göyalının Məkkə ziyarətinə qədər etiqadsızlıq, inamsızlıq göstərdiklərinə görə ulu Tanrı qarşısında öz günahlarını yuyub təmizlənmək, paklanmaq istədilər.

Onlar dinməz-söyləməz durdular, bir-birinə sığındılar, ürəklərinə daman qara damcıların həmin-həmin damdıqlarını duysalar da, dinmədilər, özlərini özlərindən gizlədilər!..

Lakin qara mozalan öz qara işindən qalmadı. O daha amansızca-amansızca gözlərini şişirdə-şişirdə Ulduzu dişlədi, zəhərlədi, qanını qaraltdı, ona əzrail kəsildi. Ulduzun gözünün işığını aldı, onu Şükranın bağladığı yaşıl yoncalıqda, çopur qara daşın qabağında öz ip-imlığının dolaşığına saldı. Ulduzu tər basdı. Qara qayanın daldasından göz

qoyan Şükran kəmfürsət mozalanı yaxşıca-yaxşıca görmək, onun girəvəsini əlinə keçirib qəfildən tutmaq, vurub əzmək, təpikləri altına alıb tapdamaq, yox etmək, Ulduzu da dolaşıqdan qurtarıb qırağa qaçırmaq, tərini soyutmaq, onu tumarlamaq, belinə qızıllı-gümüşlü yəhərini qoyub, qızıllı-gümüşlü yüyəni ilə cilovlamaq, kefini açmaq, atılıb belinə minmək, ürəkləri qaralan ata-anamı da qaraltıdan qurtarmaq, onları sevindirmək, güldürmək, ürəklərini açmaq istədi. Şükran istədi ki, ürəkləri qaralan Göyalı ilə Qaratel görsünlər ki, daha mozalan yoxdur, Şükran yenə də ağçuxalı cavanların el-gün içindədir, bir tək ağçuxalı Şükran deyil, yüz ağçuxalı Şükran vardır, o da başçıdır.

İndi Şükran bu qara qayanın daldasında gizlənməklə, böyürdən başını çıxarıb baxmaqla Ulduzu dəliləşdirən, Ulduzluqdan çıxaran, qəzəbləndirən, cinləndirən qara mozalanı qəflətən tutub rədd edərdisə, necə də xata-balanı sovuşdurar, necə də Ulduzun o göz-bu gözündən öpər, necə onu da, özünü də fəlakətdən, müsibətdən xilas edərdi!

Lakin mozalan da mozalan görkəmində qalmırdı. O, Ulduzun gözündə ilan, əjdaha görkəmi alırdı. Şükranasa görünmürdü, gizlənirdi, uçub itirdi. Əgər o, Şükranın nəzərində də eləcə dəyişib şişib-şişib böyüsəydi, o öz göy zağlı xəncərini gümüş qınından çıxarar, həmin ilan-əjdahanı doğrayıb parçalayardı. Ancaq bu qaraltı öz fitnəkarlığı ilə Şükrana görünmürdü.

Ancaq oğlan qəti fikirdə idi. Mozalan hər necə şəklə düşsə də, hansı sirrə görə gözlərinə necə bir qaraltı çöksə də, bu dəfə əl çəkdi yox idi. Şükranın canı boğazına yığılmışdı. Daha təhəmmül etmək, səbir göstərmək mümkün deyildi.

Baxanda burada iki tərəf var idi. Gürələşən, şeytanlaşan, mozalanlaşan qapqara tərəf. O tərəf ki, Göyalı ilə Qaratelin ürəyinə dəhşətli qaraltılar gətirirdi. O tərəf ki, işıqlı gözlərə zülmət çökdürürdü. O tərəf ki, çürüdür tökür, çürüdüb tökdüyünə görə də öz qara qanadları ilə, qara sir-sifəti ilə qaradan qəhqəhə çəkirdi: "Mən uçurdum, mən dağıtdım, mən məhv etdim" deyirdi. Öz qara-qura şeytanlarını başına toplayıb qara-qara çalğı çaldırıb, qara-qara oyun çıxarır, qara-qara qıvxırıq qoparırdı. Öz qara qıvxırığı ilə insan nəşəsini də qaraldırdı. Ağçuxalı Şükran bu uğursuz, dəhşətli qaralığa qarşı çıxmağı, bu qaraltını tutub boğmaq qəsdini qarşısına qoydu. Özü də ancaq indicə, bax, buradaca! Onlar indicə, bax, buradaca qarşı-qarşıya durmalıydılar. Ancaq qarşı-qarşıya! İki tərəf qarşı-qarşıya: xeyir-şər!

X

Ancaq bu qaralıq elə bir qara hiyləgər cilddə gizlənmişdi ki, Şükran görə bilmirdi. Onun gözlərinə qaranlıq çökdüyündən, heç nəyi görməyi, seçməyi bacarmırdı. Hər necə olsa da, daha Şükran üçün döndü yox idi. Hər necə qaralıq çəksə də, o görürdü ki, Ulduz çox yamanca dolaşıqdadır. O yıxılmaq, boğulmaq, ölmək təhlükəsindədir. O, gözə görünməyən qara qüvvənin əlində əsirdi. Yox, buradan dönmək, qara daşın daldasından çəkilmək olmazdı!..

Şükran sağ əli ilə gözlərini bərk-bərk sildi, sanki qara pərdələr az-azacıq da olsa çəkildi, Şükranın gözləri ayazıdı, nə isə atası Göyalı, anası Qaratel, yeddi bacı, yeddi bacının balaları göz qabağına gəldi. Sanki onlar hamısı birdən səsləndi, birdən qışqırışdı: "Özünü bəladan qoru! – dedilər. – Şükran, özünü şeytan işinə qurban vermə, Şükran, bizi ağlar qoyma!.."

Ancaq Şükran çəkilmədi, çəkilə bilmədi, qaçmadı, qaça bilmədi. Bəlkə də qəza Şükranın qədəmlərini qurutduğuna görə qaça bilmədi?!

Gözəl-göyçək Şükranın köşək gözlərinə həmincə mozalan çalındı, canlı cəzana gələn Ulduz da qara mozalanı gördü. O da Şükran kimi istədi onu öz girəvəsinə salıb dəmir nallı təpiyi ilə qara qayaya yamasın. Qara mozalan bir qara hiyləgərliklə həm Ulduza, həm Şükrana göründü. Ulduz öz təpiyi ilə qara mozalanı qara qayaya yamamaq istəyincə, Şükran da qara qayadan qara mozalanı tutmaq üçün qabağa çıxınca, mozalan çovudu, Şükranı görməyən, onun qara qayanın dalında pusquda durduğunu bilməyən Ulduzun dəmir nallı təpiyi Şükranın alnından tutdu. Şükran sarsıya-sarsıya qırağa qaçıb al-qan içində səndələdi, son dəfə gözlərini geniş açıb Ulduza baxdı və göy yoncalıqda sərili qaldı. Çovuyub qaçan mozalan dərhal gəldi, Şükranın alnından axan qırmızı qanından zorbalaşınca sordu. Qara mozalan qara qəsdinin təntənəsini edib, Ziyarət dağına doğru qanad açdı. Ulduz dolaşıqda dayanmadı, durmadı, var gücü ilə onu dolaşığa salan ip-imlığı qırdı, bir günahkar kimi gəldi, ağlaya-ağlaya öz başını Şükranın ayaqlarına salladı.

XI

Şükranın ölüm xəbəri ildırım itiliyilə hər yana, Göyən oymaqlarının hər yerinə yayıldı. Eşidən, bilən dizinə döydü. Hamı yanıb-yaxıldı. Yaylağa qalxmayıb Göylər oymağında qalanlar çox tezcə Göyalı ilə

Qaratelin görünməzin müsibətinə şərik oldular. Onlar Göyalı külfətinə qarışdılar, uşaqlı-böyüklü qara daşın dibinə tərəf axışdılar. Yelqanadlı, ağçuxalı, gümüş xəncərli, qırmızı məsli Şükranı yerdə sərili gördülər. Şükranın papağı kənara düşmüş, ancaq onun şəvə saçları səliqəsini pozmamışdı. Şükranın anası Qaratel oğlunun bir kənara düşən təpəsi güləbətinli ağ papağını götürüb bağrına basdı, sonra da papağı oğlunun sinəsinə atıb öz qırışıq üzündə sağ-islahat qoymadı. Ağqoyunluların adətincə ərgən igid öləndə anası üzünü öz dırnaqlarıyla didişdirməli idi. Ancaq Qaratel üzünü didişdirməklə qalmadı. O, sifətini sivirib sinəsinə tökdü. Haraya yetirən bacının heç biri bədbəxt anadan geriyə qalmadı. Bir an içində onlar öz gözəlliklərini tək qardaşlarına qurban verdilər. Göyalının oğlan, qız nəvələri, ucaboylu-ucaboylu yeznələri də bir-birinə qarışdı. Göyalı özü bir an içində büküldü, kişinin beli doqqalandı. Kəmfürsət qocalıq öz qılıncını çəkib kişinin boynuna qoydu. Şükranın ölümü xoşbəxt ailəni birdən-birə bədbəxtliyə düçar edib, yetimləşdirdi. Başqaları da yetimləşən külfətə qoşuldu. Elə bil ki, hamının bir tək oğlu, ya qardaşı qəflətən öldürülmüşdü. Bu hadisə bir tək Göyalı ailəsi üçün deyil, bütünlüklə Göyən obaları, Ağqoyunlu eli üçün bir müsibət kimi səslənməyə başladı. Ağqoyunluların aranı, dağı az müddət ərzində bir-birinə dəydi. Ayağı yer tutan yola düşdü. At-dəvə belinə qalxan daşlanıb Göylər kəndinə gəlməyə başladı.

Qara daşın dibindən götürülən, Göyalının eyvanında qoyulan Şükranın cənazəsi dövrələndi, dam-daş əhatə olundu. Adamlar çoxaldıqca dalğa-dalğa genişləndi, baş-başa verən, çeşmə üstündə ucalan qollu-qanadlı çinarların altı adamlarla doldu. Başbilən Ağqoyunlu ağsaqqalları uşaq kimi ağlaşdılar. Öz ömürlərində çox toy və yas görən kişilər belə tablamayıb, hönkürüb hönkürüşdülər. Hər tərəfdən dəstələnib gələn qara geyimli ağıçı arvadların ağıları sümükləri sızıldatdı. Ağıçılar hələ də üzünə qara yaylıq çəkilməyən Şükranı bir qəhrəman igid kimi oxşadılar. Onlar nəinki indiyə qədər el içində yaranan ağıları yaraşdırdılar, özləri də Şükranı oxşayan ağılardan qoşdular, ağladılar. Axı, heç kəs Şükranın öz Ulduzunun belindən belə yarımçıq yerə salınmasına qıymırdı. Yaxın da, uzaq da Şükrana ürəkdən göynəyirdi, ürəkdən sızlayıb, ürəkdən ağlayırdı.

Qara don geyən dözülməz böyük səhvə – xətaya yol verən Ulduz günahkar, qatil sayılırdı. Arada bu at barəsində cürbəcür danışıq gedirdi: görünür, Şükran ata acıqlanıb, onu acıtmışdır, – deyirdilər. – Bəlkə də

Şükran atı döyüb, onda kin-küdurət doğurmuşdur. Yaxud, Şükran etibar etdiyi atın dövrəsinə dolanan zaman ehtiyatsızlıq edibdir? – Hönkürtülər sakitləşincə ağıçılar nəfəslərini dərincə Şükranın ölümü haqqında belə və buna bənzər çox söz-söhbət gedirdi. Ancaq heç kəs mozalanın hiyləgərliyindən, qaradan qara şeytan, şər əməlindən danışmırdı...

Bir az qışqırandan, hönkürüb hıçqırandan sonra səsi kallaşan, boğazı tutulan Göyalı da, özünün ağ gümüş saçlarını al-qana boyayan Qaratel də Göyalıdan beşbetər hala düşmüşdü, daha başqa bir söz deyə bilmirdi. Ümumən qəzanın qədərindən qaça bilməyən, Şükranı bədbəxtlikdən sovuşdura bilməyən Göyalı ilə Qaratel küskünləşmişdilər. Onlar birinci növbədə çox güvəndikləri ulu Tanrıdan üz döndərmişdilər. Onlar Ziyarət dağından da, bu dağın övliya-ənbiyalarından da əl üzmüşdülər. Elə bil ki, hər nə varsa, yox imiş. Elə bil ki, bunlar ərarvad pay-piyada, sidq ürəklə Ziyarət dağına yollanmamışdılar, qara daşları öpməmişdilər, Ziyarət dağının kəlləsinə dırmanıb ulu Tanrıdan yeddi bacıya bir qardaş da diləməmişdilər, Şükranın təvəllüdündə təntənə etməmişdilər, Şükranın Ulduzun belində qanad açmağını seyr edib sevinməmişdilər, öyünməmişdilər. Guya bunların heç birisi yox imiş. Bu arada olsa-olsa yuxu, röya var imiş. Şükran özü də röya imiş?! Əgər röya deyilmişsə, bəs hanı Şükran? Hanı Şükranın Ulduzu? Hanı onun ağqoyunlular elində əmələ gələn Ulduz atlı ağçuxalı yaşıdları? Gümüş xəncərli igidləri? Hanı Göyalının xəyalən oğlunun toy dəbdəbəsi üçün arzuladığı Ağqoyunlu gözəli Sevgili? Bəlkə bunlar da yox imişlər? Yox, Şükran da, onun ağçuxalı yaşıdları da, ağ ulduzlu atlıları da, Ağqoyunlu göylərli gözəli Sevgili də xəyaldan artıq hərəkətdədilər. "İgid ölər – adı qalar, öküz ölər – gönü".

...Budur, Ağqoyunlu gözəlləri içindən Göylərin özündən – çinarlar tərəfindən bir qız da qara geyimində gəldi. Həmin qara geyimli qızın adı Sevgilidir. Göyalı dürüst bilməyən, ancaq arzusunda oğlu üçün istəyən Sevgilidir. Budur, həmin Sevgili heç bir kəslə hesablaşmadan borana düşən sevgisini hamıya bildirmək üçün Şükranın üstünə gəlmişdir. Özü də Şükranın başı üzərində durmuşdu. Kimin nə həddi var ki, bu qızı qırağa çəksin? Sevgilinin ata-anasının nə ixtiyarı vardı bu halında qıza acıqlansın, biz bilməmişik desin?! Biz bilməyəbilməyə Sevgili qız nə üçün matəm günü üzə çıxsan? – deyə şikayətlənsinlər.

Deməyəsən Şükran Ağqoyunlunun Göylər gözəli Sevgili adlı qıza öz eşqini duydurmuşdu. Oğlanla qızın alışıb-yanan gözləri bir-birlərinə sataşmışdı. Onlar dillərilə danışmasalar da, gözləri ilə danışmışlar. Qızlar bulağından su içən, on yeddi yaşına yenicə yetişən gözəl Sevgili Şükransız yaylağa qalxmaq istəməmişdir. Sevgili öz sevdiyi oğlanın Ulduzun belinə qalxmağını, ala yaylağa yollanmağını gözləmişdir. Sevgili elə də uzaqdan deyildi: Göylər oymağının özündəndir, çeşmənin o tərəfində, qollu-qanadlı çinarın dibində dayanan komadandır. Şükran hər dəfə Ulduzu çeşməyə gətirəndə bu qızı görmüşdür. Qarğı çəpərin daldasında dayanan Sevgili də gözlə-qaşla danışmışdır. Kim bilir, bəlkə də Şükran da qıza görə Ulduzun belində qanad açmışdır, bu qızın eşqilə minicilikdə möcüzə göstərmişdir, hər kəsi heyran etmişdir! Şükran öz ata-anasına bir söz deməsə də, bacılarına bir işarə edib bir söz çıldırmasa da, belə idi, belə olduğu da indicə açılırdı. Elə dilsiz, ürəkdən gələn ürəklə danışan cavanların müsibəti aləmi yandırmırdımı? Hamı bu müqəddəs eşqin nakamlığına görə ağlamırdımı?

– Hanı Şükran?

– Hanı Ulduz?

– Ulduz niyə etibarsız çıxdı?

– Niyə Ulduz qatil oldu?

Bu sorğular Ziyarət dağında əks-səda doğururdu. Acı taleyin düyünlü olmasına, belə bir dəhşətli döngəyə düşməyinə hamı acıyırdı, göynəyirdi, dizinə döyüb, başına vururdu.

– Hanı ulu Tanrımızın ədaləti?

– Niyə ulu Tanrımız öz verdiyini öz amanında saxlamadı?!

Əlbəttə, qan içən fitnəkar mozalan öz qara qəsdini yerinə yetirincə aradan çıxmışdı. Düzü, adam olan mozalanın bu boyda faciə törətdiyini dərk edə bilmirdi. Belə olduqda müqəssir Ulduz idi, müqəssir Şükranın öz acı taleyi idi. Guya Şükran taleyinin nəsibi bu imiş. Ulu Tanrının ədalətsizliyi, Ziyarət dağının övliya-ənbiyalarının diqqətsizliyi Şükrana qarşı biganəliyi idi. Bu fəlakəti hərə bir yana yozub, hərə bir cür mühakimə edirdi. Hərə bir cür qəza-qədərə inanırdı. "Adamın alnında nə yazılıbsa, o da olacaqdır" – iddiasında olanlar da az deyildi. Ancaq bu müsibəti hər yana yozsalar da, heç kəs belə vaxtsız-vədəsiz ölümlə razılaşa bilmirdi. Hamı Şükranın ölümünü fəlakət sayırdı, müsibət, faciə, haqsızlıq, ədalətsizlik bilirdi. Göyalı nə qədər keyisə də, bilmirdi niyə ürəklərinə bunca qara damcılar dama-dama

onlar ayıq-sayıq olmağa çağırılan zamanda belə qəzanın qədərindən qaça bilmədilər?.. Niyə Bəyalı oğlu Göyalı Göyəm qızı Qaratelin ağıllı-şüurlu təklifinin ziddinə çıxdı? Niyə o, doğma ananın sözünü uğursuzluğa yozdu? Niyə o, əzəldən dinc durduğu yerdə Ziyarət dağına yollandı, ulu Tanrıdan yeddi qıza bir qardaş, özünə də bir aqibətsiz yurdcul dilədi? Niyə, niyə, niyə?.. Bəlkə Göyalı günahkardır? Əgər Göyalı günahkarsa, niyə intiqamı onun özündən deyil, bigünah Şükrandan alınsın? Bəlkə bu müsibət havalanan ağqoyunluları bir yerə yığıb ağlatmaq üçündür?

Hərə bir cür bilir, əslində heç kəs heç nəyi təfərrüatına qədər bilmirdi, bu oğlanın taleyinin belə sönük çıxmağından heç kəs düz-əməlli baş açа bilmirdi. Duruxub dayanan adamların təsəvvüründə Şükranın qara kirpikləri cərgələnir, onun köşək gözləri sorğular içində gəzirdi. Tabutda uzanan Şükran adamların təsəvvüründə bir də, bir də tabutdan durub Ulduzun belinə qalxır, təsadüfi əcəldən uzaqlaşır, uçduqca uçur, onun cingiltili cavan səs-sədası, Ulduzun nal səsləri Ziyarət dağından geriyə qayıdırdı. Min-min ağqoyunlunu dinləməyə məcbur edirdi:

– Allahü-əkbər... Allah bilən...

Qaratel bu ağır müsibətdən sonra qupquru qurumuşdu. Ananın quruyan gözləri döyükə-döyükə durmuşdu. Görəsən ananın aqibəti necə olacaqdı? Barı, başqa bir müsibət olmasın! Elə bil ki, ana aradan çıxmaq, bu müsibətdən uzaqlaşmaq, gözlərinin qabağında qara tabutda uzanan oğlunu haralardasa axtarmaq, Ziyarət dağına qalxıb, "Şükran, Şükran!" – deyə çağırmaq istəyirdi.

XII

Yuxarı dağlardan yük-yük buz gətirdilər, Şükranın dəfni Ağqoyunlu adətinin ziddinə olaraq üçüncü günə saxlanıldı. Nə Göyalı ailəsi, nə də Ağqoyunlu eli bu gözəl-göyçəklikdə oğlanı tezcə torpağa tapşırmaq istəyirdi.

Alnından axan qana baxmayaraq, sanki Şükran həyata dönmək üçün yuxuya getmişdi. Baxan adama elə gəlirdi ki, Şükran ayılacaq, ayağa duran kimi gözlərini silə-silə Ulduzu soruşacaq, əhvalatı eşidincə Ulduzun əfv olunmasını diləyəcəkdir: "Hər nə olubsa, keçibdir" – deyə bu ağır cinayətin üstündən ötəcəkdir... Axı, adətə görə ağqoyunlularda doğruçu dostlar bir-birinin yolunda başlarından keçmişdilər.

Dost dostu düşmən girinə verməmək üçün ölümə getmişdir. Şükranla Ulduz da belə dostlardan deyildilərmi? Heç bir kəs təfsilatı bilməsə də, Şükran bilməmiş olmazdı və doğrudan da bilmişdi, necə də qara mozalan bu aranı qarışdırdı, necə də o öz qəsdinə çatmaq üçün Ulduzu acıda-acıda özündən çıxardı, Şükranın özünü də belə qəzəbləndirdi. Axı mozalan qəsdən çovurdu, öz qəsdinə görə Ulduzun dəmir nallı təpiyini Şükrana tuş elədi. Özü də Ulduzun bu hərəkəti çox yamanca bir müsibət gətirdi. Elə bil ki, qəflətən ox kamanından çıxdı, qardaşın oxu qardaşın ürəyindən keçdi.

Ancaq baxanda Ulduz yox idi. O, gözə dəymirdi, görünmürdü. Bəlkə öz böyük cinayətini duyan Ulduz aradan çıxıb başqa bir yana qaçmışdı? Bəlkə Ulduz hələlik Göyən dərələrinin dərinlərində gizlənmişdi? Yox, Ulduz nə qaçmışdı, nə heç bir yanda gizlənmişdi, Ulduz matəm içində sarsılıb dəyişmiş, öz Ulduzluğunu qeyb edib qara don geymişdi. Nəinki Ulduzu tanıyan, hətta onu tanımayan-bilən diqqətlə baxsa, çətin ki, onu tanıyardı. Ulduz hara, qulaqları sallanan, ortası ortasından keçən, ürəyin yandığı halda çeşmədən bir qurtum su içməyən, kömür kimi qaralan bu qarqara at hara?! Görən deyərdi bəs görəsən kimin əl çəkib Göyən düzənlərinə buraxdığı hər əfəl yabıdır ki, milçəklənə-milçəklənə gəlib bu araya çıxıbdır? Qovsan da bu qara at getmir, uşaqlar daşa bassalar da, bu qara at qaçmır. Elə bil ki, bu qara at dilə gəlib deyir: daha daşlayın məni, daşqalaq eləyin məni, qurtarın canımı. Diqqətlə baxan, zəndlə yoxlayan olsa idi, yenə də Ulduzdan heç bir Ulduz qaldığını görə bilməzdi. Şükransız Ulduzun hər bir dəqiqəsi acı ilcən keçmişdi. Bu vəziyyətdə belə yenə də Ulduz özünə bəraət axtarmırdı. O özünü günahkar, müqəssir bilirdi. Ulduz duyurdu ki, onun ağ günü Şükranla getmişdir.

Belə olduğu halda yenə də Ulduz barədə söz-söhbət kəsilmək bilmirdi. Güman ki, o atı Göyalının yeznələrindən birisi tələf edibdir, deyirdilər. Maraqlanırdılar, görəsən o atı nə ilə öldürüblər? Gərək belə bir xəyanətkar qatili ağqoyunluların gözləri qabağında oxa tutaydılar, bir an içində onun canından üst-üstə yüz ox keçirəydilər. Sən gör bu necə nankor atmış ki, onu kişmişlə bəsləyən, üfürə-üfürə tumarlayan adama dönük çıxmışdır. Yox, gərək bu qatil atın divanı Ağqoyunlu elinin gözləri qabağında tutulsun. Bacardıqca tez olsun, Şükran torpağa təslim edilməmiş bu at gəbərdilsin, obanın it-pişiyinə, dərənin qarğa-quzğununa qismət edilsin. Başqaları da başqa cür yozurdular. Onlar da

deyirdilər ki, Göyalı özü günahkardır ki, gəzib-dolanıb, arayıb-axtarıb, nəhayət, bu uğursuz atı qanı qiymətinə uzaq-uzaq eldən alıb gətiribdir. Görünür bu atın nəsli-nəcabəti belə imiş. Mazarat at nəslindən imiş, sahibini öldürən, yaxşılıq itirən nəsil! Yoxsa o qaçıraqda atı hər nə qiymətə də olsa, heç başdan elərdilərmi? Gərək biz elə Şükranın qanını bu atı başından eləyən adamın elindən alaq ki, bizim sevincimizi, gözümüzün işığını, elimizin yaraşığını, yeddi bacının bir qardaşını, Ziyarət dağının, ulu Tanrının verdiyi oğlanı əlimizdən aldı, yüzdən yuxarı ağçuxalı, doğruçu Ulduz atlı oğlanı öncülsüz, başçısız qoydu. Bizim haylı-küylü səsimiz yatdı, durna qatarı kimi cərgələnən yallımız qırıq-qırıq olub, bir-birindən qopdu, toy-mağarımız susdu. Yox, Ulduz deyilən atı satan mazarat günahkardır. O mazarat bilə-bilə ev yıxandır. Gərək hər necə olsa, onu tapıb yaxalayaq, qanımızı ondan alaq. Onların başdan elədiyi Ulduz heç Şükranın çölə atılan dırnağına da dəyməzdi. Sən hiyləgər, xatakar at, dur öz minicini dəmir nallı təpiyində həlak elə! "Yox, bu Ulduzu sağ-sağ oda qalasan da azdır. Gərək bu Ulduzu daşqalaq eləyəsən! Ya da bu Ulduzu yüz arşın dərinlikdə elə bir xəndəyin altında qoyasan, özünü də sağ-sağ qoyasan ki, bəlkə az-az da olsa ürəyin soyuya.

Matəm mərasiminə gələnlərin içində Ulduzu belə təhdid edənlər, atəşə tutanlar, onu cinayətkar, qatil sayanlar az deyildi. Bir Bəyalı oğlu Göyalıdan, bir də Göyəm qızı Qarateldən savayı heç kəs heç nə bilmirdi. Bilmirdilər ki, burada şər-şeytanın üfürüb, doldurub, qara qəsd üçün göndərdikləri qara mozalanın necə qara qəsdi olubdur! Lakin göz qabağında olanı bu idi ki, oğlanı at vurubdur. Özü də bu at qorxusundan qaçıb aradan çıxıbdır. Bəlkə də öz əvvəlki elinə, ilxısının içinə giribdir. Gedib öz doğulduğu mazarat ilxısının içinə ki, orada gizlənsin, kənar kəsə tutduruq verməsin. Bütünlükdə bu ilxı dağlarda, dərələrdə törəsin, artsın, çölün-çəmənin ruzisindən bəsdir deyincə yesin, bu mazarat atlar kökəlsinlər, şişsinlər, heç bir düz-əməlli insan oğlunu da bellərinə mindirməsinlər, heç kəsə qulluq edib xidmətində durmaq istəməsinlər. Desinlər: biz yaşayaq özümüz üçün, yaşamayaq insanlara xidmət üçün. Siz görün Şükran nəyə görə isə bu ata acıqlanıb, ya acıqlanmayıb, vurub, ya vurmayıb, at da dönüb hər nəvazişini unudub belə namərdliklə, görünməzin kəmfürsətliklə allahsız-tanrısız bir xəta işlədibdir. Yox, bu düşmənləşən atın cəzası böyükdür. Gərək yerin təkində də olsa, bu qatil at tapıla, onun cəzası verilə, özü də at satan

Ərdəhan elinə sifariş göndərilə ki, siz bizim qanlımızsınız, sizdən kim harada əlimizə düşsə, biz Şükranın qanının hər bir qətrəsinə qədər sizin hər bir adamınızın canından alacağıq. Lap dəstə bağlayıb yüz-yüz Ağqoyunlu ox atanlarıyla üstünüzə gələcəyik. Sizin ev-eşiyinizi oda-alova verəcəyik, sizdən qırdığımızı qıracağıq, qırmadığımızı əsir edib, yesir gətirəcəyik. Şükranın qəbrinin dövrəsinə dolandıracağıq, Ziyarət dağının ətəyində qurbanlıq kimi bircə-bircə kəsib, çölün vəhşilərinə qismət edəcəyik!

Şükranın qəfil ölümü üçün yanıb-yaxılan ağqoyunlular Ulduzun kölgəsini qılınclayır, bu növlə Ulduzu satan adamın özünü də, elini də hədələyir, onların hamısını vayqanlı tuturdular, "elin qanını eldən alarlar" – deyə dururdular. Sanki atı qəsdən uzağa satan, elindən uzaqlaşdıran həmin adam bu işi görmüşdü, bilə-bilə ağqoyunlulara qəsd etmişdi. Həmin adam qəsd etmişdi ki, ağqoyunlularda Şükran kimi gözqamaşdıran oğlan olmasın, ağqoyunluların ağçuxalıları piyadalaşsın, onlar sınıq düşsünlər və biz də bir gün köç-külfətlə yer-yurdumuzdan tərpənək, qumsallıqdan qurtaraq, qədim Göyən torpağını ağqoyunluların ucsuz-bucaqsız otlağını əlimizə keçirək!..

– Yox, burada qəsd vardır, özü də qara qəsd! – deyə ağqoyunluların qabağından yeməyən ağzıötkəmləri qabağa qaçırdılar. Sonra da onlar buzda saxlanan bədbəxt Şükranın üstünə qayıdırdılar. Görünür onlar Ulduzu satan tərəfin adamlarına daha da dərin nifrət oyatmaq üçün belə edirdilər. Ancaq başqa yandan da ağqoyunluların qalan adamları, arvad-kişiləri, qarı-qocaları, qız-gəlinləri at-dəvə üstündə hey uzaqlardan tökülüb gəlirdilər, axın-axın özlərini matəm yerinə yetirirdilər. Xəbər çatan yerdən, Arazın o tayı Qaradağdan, bu tayı Qarabağdan ağsaqqallar, ağbirçəklər də at-dəvə belində gəlirdilər. Onlar ağqoyunlulara başsağlığı vermək üçün gəlirdilər. Hər bir gələn də müvafiq bildiyi ağqoyunlunu danışdırır, hadisənin necə olduğunu aydınlaşdırır; onlar uğursuz ata necə divan tutulduğunu və ya tutulacağını öyrənib bilmək istəyirdilər... Ancaq nə bilən, nə də tanıyan var idi ki, Ulduz gizlənməyibdir, heç yana qaçıb uzaqlaşmayıbdır. Ulduz öz ulduzluğunu qeyb edib, qara yasa batıb, rəngini-ruhunu itirib qara kömür geyiminə giribdir. Özü də heç bir divandan aman istəmək qəsdində deyildir. Əksinə, Şükransız Ulduz üçün nəinki yaşamaq çətindir, bəlkə də qeyri-mümkündür. Axı Ulduz heç kəsdən də az kədərli deyildir. O öz gözlərindən gilə-gilə qanlı yaş axıtmaqdadır.

Göyalı ilə Qaratelin tək oğlu, yeddi bacının bir qardaşı göyalılar, ağqoyunlular bir ağçuxalı qəhrəmanı itirmişdilərsə, Ulduz öz misilsiz minicisini itirmişdir, öz açılan şəhpərini itirmişdir. Axı Ulduz Şükrana qanad verdiyi kimi, Şükran da Ulduzun üstündə öz ağ qanadlarını açaaça Ulduza qanad vermişdi... Ulduz öz igidini itirmişdi, öldürmüşdü. Özü öz qol-qanadını sındırmışdı. Qara mozalan hər necə qara qəsd üçün çalışsa da, yenə də Ulduz özünü günahkar sayırdı, özü də heç kəsdən özünə əfv olunmaq diləmirdi. Əksinə, Ulduz özünə divan istəyirdi, divan tutulmaq istəyirdi, bəlkə də ağqoyunluların ürəyindən keçən kimi yüz-yüz oxun birdən öz canından, ciyərindən keçirilməyini istəyirdi.

XIII

Axı Şükranın ölümü heç də adi ölüm deyildi. Bu müsibət idi, faciə idi, qəhrəman ölümü idi. Şükranın qəhrəmanlığı yol kəsənlikdən, baş kəsənlikdən, basqın etməkdən, qan tökməkdən ibarət deyildi. Şükranın qəhrəmanlığı tamam xeyirxah, nəcib insan qəhrəmanlığı idi. Şükran at ötüşlərində, cıdır çapışlarında ardınca ağçuxalılar, ulduz atlılar dəstələri gətirməkdə, toy-nağaranı gücləndirməkdə, Göyən yallılarını genişləndirməkdə birinci idi, başbilən idi, başçı idi! Şükran öz hərəkəti, öz rəftarı, öz cəsarəti və çevikliyi ilə adamları yaxşılığa, bir-birini sevməyə səsləyən insanpərvər idi, insan idi. Şükranda yaxşılıqdan istənilən qədər tapmaq mümkün olduğu halda, onun pisliyindən, pis əməllərindən heç bir, cüzi də olsa, tapmaq mümkün deyildi, çünki Şükran pis olmamışdı, heç kəsə də pislik etməmişdi. O vaxt at ötüşlərində möcüzələr göstərən Şükrana el-oba mərhəba deyirdi, Sevgili də gəlinbacısı ilə Şükranla toy etməkdən danışırdı, sevinirdi, yerə-göyə sığmırdı.

Bəs indi? İndi ulu Tanrı gör nə edibdir? Qara libasa qərq olan Sevgili indi nə deyirdi? Sevgilinin qonşusu həmin gəlinbacı – oğlunu Şükranın özü qucağına alan, Ulduzun belinə qaldırılıb gəzdirilən Gülnaz nə deyirdi? O, Şükranın matəminə heyifsilənə-heyifsilənə gəlməmişdimi? Bəli, heyifsilənməkdən artıq yana-yana gəlmişdi. Gülnaz oxu daşa dəyən Sevgilinin nə çəkdiyini bilirdi. Sevgili tək bircə kəlmə də olsa Şükranla kəsməmişdi. İndi tabutda uzanan, yanlarına buz yığılan Şükranı nə dindirmək, nə də ona Sevgili barəsində bir işarə etmək

olardı! Misilsiz şuxluq və cəsarət, çevikliklə Ulduzun belində oynayan oğlana indi nə söyləmək olardı? Sevgili ürəyindən keçirirdi: "Mən qara saçlarımı ağ hörəcəyəm! – deyə and içirdi. – Heç bir yana getməyəcəyəm, heç bir oğlanın üzünə baxmayacağam. Mən səni sevmişdim, Şükran! Yenə, torpaqda da səni sevəcəyəm. Sən öz sevgini qurd ağızlı torpağa apardığın kimi, mən də öz sevgimi elə bu torpağa aparacağam!"

Hər kəs Ulduzu qarğısa da Sevgili Elşad qızı Ulduzu qarğımırdı. Qarğıya bilmirdi. O, anlaşılmaz müəmma içində idi. Nədən ki, Sevgili Ulduzsuz Şükranı, Şükransız da Ulduzu təsəvvürünə gətirə bilmirdi. Sevgili öz kədərli hisslərilə baş verən hansı bir qara qəsdi isə göz yaşları arasından görürdü. Qara mozalanı göz qabağına gətirə bilməsə də; böyük bir müsibət baş verdiyini, qara nəfəsin onların açılmayan sevgisini necə qaraltdığını duyurdu.

XIV

Bəli, xeyirxah bir qəhrəman, nəcib bir insan ölmüşdür. Bu insanlar nəinki Şükranı sevirdi, onun Ulduzunu – atını da sevirdilər. Ən böyük müsibətə düçar olan Ulduz da heç bir insandan az olmayaraq qəhrəman süvarisini sevirdi. İndi də söz səhvinə – xətasına, keçilməz – bağışlanmaz günahına görə özünə yer tapa bilmirdi, tapmırdı.

Qaralıb qara geydiyinə, qara rəng aldığına görə başqaları onu tanımasa da, o özünü tanıyırdı. Şükransız keçən dəqiqələrinin necə də ölümdən də əzablı olduğunu o özü əcəbcə bilirdi. Kim Ulduzu hər necə dilbilməz, ağlı işləməz bir heyvan saysa da, Ulduz özünə görə dil də bilirdi, özünə görə ağlı da kəsirdi. İndi o, Şükransız özünü dolandıra bilmir, saxlaya bilmirdi. İnsan kimi, bəlkə insandan da artıq kədərlənirdi. Yemirdi, içmirdi, kənar-kəsmə gəzirdi, gözlərindən qanlı yaş tökməyində davam edirdi. Şükranın taleyi elə oldu, Sevgilinin də taleyi belə. Bəs Ulduzun taleyi necə? Onunla onun taleyi ilə, Şükransız keçən dəqiqələri ilə maraqlanan, bu atın halına yanan var idimi? Xeyr, yox idi! Ulduz at idi, özü də necə bir at! Qatil at! Onun nə taleyi! Elə keçincə onu öldürmək, uğursuz Ulduzu dərinlərdə basdırmaq, üstəlik, bu Ulduzu ağqoyunlulara tərəf ötürən, başına sovuşduran adamlara divan tutmaq gərəkdi. Bu qədər! Daha başqa qədəri yox idi.

İndi diqqət Şükranın acı taleyindən də artıq onu dəfn etmək üzərinə gəlirdi. Yolçunu bunca gözlətmək yox, yola salmaq gərək idi.

Qəribə görünsə də, elə bir məqam gəlmişdi ki, hamı, hər kəs darıxırdı. Uzaq da, yaxın da dəfn mərasimi üçün tələsirdi. Hətta, özündə olmayan ana heç nə bilməsə də, onun ağlı indi heç nə kəsməsə də, oğlunun dəfni üçün içəridən darıxmaya bilmirdi, istər-istəməz oğlanın yola salınmasını istəyirdi. Öz Şükranını öz canından min qat artıq istəyən Göyalı özü də oğlunun dəfni üçün darıxmağa başlayırdı. Demək, heç nəyə, heç bir kəsə baxmadan qəti qərar, qəti icra olmalıydı. Sanki adamların titrəyən ürəklərində bir sümükləşmə gedirdi. Şükranı son yoluna salmaq gərək idi. Getməli qonağın getməyi! Nə amansız qanun, nə zülmkar hökm! Bu amansız qanun, bu zülmkar hökm dönmədən icra olunmalıdır! Şükran kəfənə tutulmuşdumu? Xeyr, heç kəs onu kəfənə tutmamışdı. Ağqoyunluların qədim alətinə görə qəhrəmanlar öz libaslarında qalırdılar. Onlar öləndən, döyüşlərdə həlak olandan sonra soyundurulmurdular. Bu qəhrəmanlar başqaları sayaqda lütlənib çılpaqlaşdırılmırdılar. Öz geyimində qalan qəhrəmanın silahları da öz yanına qoyulurdu. Bəs Şükranın silahı? Şükranın silahı ox, kaman, bir də gümüş qınlı xəncər idi. O, ox atmamışdı, hətta heç ceyrana, cüyürə də qıymamışdı. Şükranın oxu tərpənməmişdi, öz yerində idi. Ancaq Şükranın gümüş qınlı xəncəri at ötüşlərində çıxarılırdı, günəşə doğru qaldırılınca par-par parıldayırdı. İndi bəs necə olsun?! Şükran öz geyim-kecimində qoyulan tabuta bu əsləhələrdən hansı qoyulsun? Xəncərlə ox-kamanmı? Ya ancaq xəncər?

Dedilər ki, bəs Şükranın üzü qara yaylıqla örtülməsin, çünki ağ papağı sinəsinə qoyulan Şükran sanki yuxuya getmişdi. Bu barədə söhbət gedincə, mübahisə başlayınca lal-dinməz oda yanan, qıżaran gözlərini hürüt-hürüt döyən Göyalı ayağa qalxdı:

– Camaat! – dedi. – Ox-kamanı qoymayın, mənə gərəkdir. Şükranın oxu ilə Şükranı qətlə çatdıran qatili öldürəcəyəm!

Hamı ağlaşdı... Ata qəzəbinin nə olduğunu, nə üçün olduğunu bilən ağqoyunlulara da qəzəbli xitab dalğa-dalğa yayılmağa başlayınca, uzaqlarda duran qonaqlar da ağlaşdılar. Heç kəs Şükranın atası Göyalını qınamadı. Ona belə deyil, elə deyil demədi. Qanlı yox idi, gözə görünmürdü. Bəlkə qohum-qardaşdan kimsə qatil atın tərkini qılmışdı?! Yox, belə deyildi, hələ ki, belə olmamışdı! Ani sükutdan sonra səs qayıtdı:

– Yaxşı, yaxşı, onu qoymarıq, sən öz əlinlə oğlunun intiqamını alarsan!

Göyalının qəzəbnak səsi titrədi:

– Həm də, camaat, mən Ziyarət dağına da dırmanacağam!

– Oraya nə üçün, Göyalı?

– Oxu oradan yuxarıya tuşlayacağam!

– Asi düşmə, Göyalı!

– Mən asi düşürəm, el! – deyə intiqam alovuyla yanıb kösövə dönən Göyalı üzüyuxarı dartınmağa, əyilən qəddini düzəltməyə çalışdı. – Mən Şükranı verən ulu Tanrıya iyirmi il şükür edib borcdan çıxmışam. İndi Şükranı alan Tanrıya deyəcəyəm: mən asiyəm, məni cəhənnəmə göndər, mən səni tanımıram!

– Ürəyin yanır, Göyalı!

– Ürəyim hər necə yandı-yanmadı, Ziyarət dağının kəlləsinə qalxmaqdan da qabaq o qatil Ulduzu, bax, Şükranın bu oxuyla oxlayacağam!

– Ulduzu oxla, Göyalı! – deyə kişini Allah səbrinə səslədilər. – Ancaq ulu Tanrıya qarşı asi düşmə! Qoy Şükranın yeri yumşaq olsun, cənnət olsun!

– Şükranın yeri yumşaq olacaq, cənnətdə olacaqdır, – deyə Bəyalı oğlu yanıqlı səsini titrəyə-titrəyə qaldırdı. – Bax, bu qara geyən bizim göyənlimiz Elşad qızı Sevgilidir. Bizdən heç kəs indiyə qədər bilməyibdir bu bədbəxt balalarımızın arasında nə vardır! İndi ellikcə bildik ki, bizim bədbəxt... – Göyalı udqundu. O, bircə gecənin içində ağ liflər düşən qızın saçlarını tumarladı: – Bax, oğul toyu, ay el, belə olarmış! İndi görün məni asiliyə gətirən Allah necə də ədalətsizdir!

Kişini sakitləşdirməyə çalışsalar da o, sakitləşə bilmirdi, tüstüsü təpəsindən çıxırdı, açılışmışkən dayana bilmirdi:

– Hamıdan da əvvəl günah məndədir! – deyirdi. – Bax, bu dili tutulan Göyəm qızı Qaratel, bizim üzümüzə hürüt-hürüt baxan bu Göyəm qızı məni çox ayıltdı. Mən ayılmadım. Mən dolaşığa düşüb qəzadan qaça bilmədim. Öz vaxtında Şükranı qətlə çatdıran o kəmfürsət atı oğlumdan uzaqlaşdıra bilmədim, çünki Allah özü qəsdən mənim basaratımı bağladı.

– Şükürlü ol, kişi, səbirli ol, Göyalı!

– Şükürlü, səbirli olacağam, ay elə! – deyə Göyalı tabutda uzanan Şükranın şəvə saçlarını tumarlaya-tumarlaya yanan dodaqları ilə oğlunun soyuq-soyuq alnından öpdü, öpdü. Birdən qəddi əyilən ata elə hönkür-hönkür ağladı ki, bütün ürəklər zoğ-zoğ zoqquldadı.

XV

Şükranın dəfnində Göyən düzənində insan dəryası təlatümə gəldi. İndiyə qədər görünməyən insan dalğası Göyən düzənində dalğalandı. Axı eşidən də Göyənə gəlmişdi, necə deyər, eşitməyən də; bilən də gəlmişdi, bilməyən də; yaxın da gəlmişdi, uzaq da. Ağqoyunlulardan başqa qaraqoyunlular da gəlmişdi, həkərəlilər də, bərgüşadlılar da, əlyanlılar da, müsəlmanlar da, zarıslılar da, ovşarlar da, mərzli-mərcanlılar da Arazın bu tayı qarabağlılar da, o tayı qaradağlılar da axın-axın Göyənə gəlmişdilər. Bilməyənlər bilənlərə, eşitməyənlər eşidənlərə qoşulub gəlmişdilər. Hər yanda, hər yerdə insan axını başlayınca, bu axından qalmaq qeyri-mümkün olmuşdu. Göyən düzəni öz ömründə görmədiyi min-min adamla dolmuşdu. Hamı bu müsibətə, faciəyə, bu ağır dərdə şərik olmağa gəlmişdi. Şükranın dəfni Göyəndə görünməyən insan toplanışına səbəb olmuşdu. Elə bir toplanış ki, nə ucu görünürdü, nə də intəhası. Adət üzrə arvadlar ayrıca toplanmışdılar , kişilər də ayrı. Ağçuxalı igidlər qara çuxalar geymişdilər. Onlar Ulduz atlarının belinə qara-qara örtüklər örtmüşdülər. Onlar piyadalanmışdılar. Atlarını yedəklərinə almışdılar. Məğrur başlarını döşlərinə sallamışdılar. İnsan axınının ardınca gəlməyə başlamışdılar. Bəs Şükranın Ulduzu? Qatil sayılan Ulduz harada qalmışdı? Bəlkə Ulduz öldürülmək qorxusundan yana qaçıb Göyənin dərin dərəsində gizlənmişdi? Xeyr, Ulduz nə qorxmuşdu, nə qaçmışdı, nə də bir yanda gizlənmişdi. İndi Ulduz heç kimdən, heç nədən qorxmurdu. Ulduz çox yamanca kədərlənmişdi. O, Şükranın ən yaxın dostlarından da artıq kədərlənmişdi. Onlardan da artıq göz yaşı tökməyə başlamışdı. Ancaq Ulduz bütün bu axının ardınca başını sallaya-sallaya, yenə də gözlərindən qanlı yaşlar tökə-tökə gəlməyə başlamışdı. Heç kəs də bilmirdi niyə bu qara at bu dəfn mərasiminə qoşulmuşdu? Görən də deyirdi: nə çoxdur Göyən düzən-dərələrində özbaşına buraxılan, əldən düşəndən sonra çölə ötürülən boş-bekara at! Bu atları nə cavanlardan, nə də oğru-əyridən qorğanan vardır. Belə atlar işdən düşüb, kardan çıxınca səllimi buraxılırdılar. Bu atlardan da ölən ölür, itən itir, batan batırdı. Əgər tək-tükü də qışın çovğunundan sağ çıxırdısa, baharın bolluğuna çatırdısa, istəyən kasıb-kusubun gərəyinə gələ bilirdi. Bəs Şükranın Ulduzu necə? Ulduz özbaşına buraxılsa belə, onun üzünə baxan olacaqdımı? Ulduzun necə bir Ulduz olduğunu bilincə, ona dəyib-dolaşan

olmasa belə, bir kəsin gərəyinə gələcəkdimi? Görünür nə belə bir ata ürəyi yanan, nə də bir gərəyə gəldiyini güman edən tapıla biləcəkdi! Axı kim uğursuz ata, hətta özbaşına buraxılsa belə, sahib olardı? Kim Şükranı qətlə çatdıran atı tanıyıb-bilincə öz qapısına qoyardı? Heç kim, heç kəs! Əgər belə atı tanıyan-bilən olsaydı, onda mütləq daşa basardı, əlinə düşən odundan, yarmaçadan, qara tikan gör-kötüyündən görünüb atın başına çırpardı! Üstəlik də obanın itlərinə tutduruq verib bu həndəvərdən uzaqlaşdırardı. Əgər bu qara atın həmin qatil at olduğunu bilən olsaydı, çox yəqin ki, qəzəblənərdi, bu dəfn mərasimindən əvvəlmi, sonramı birbaşa bu uğursuz atın üstünə dönərdi, bəlkə də elin əli ilə bu at daşqalaq olardı. Göyən düzəni də ən böyük daşqalaq altında qalardı.

– Bu nədi, balam? – deyə üstündən əsrlər ötsə belə soruşan tapılardı. – Bu nə boyda daşqalağıdır!

– At daşqalağıdır, – deyə soruşan adama cavab verən də olardı.

– Necə at daşqalağı, balam? Heç atı da daşqalaq edən olarmı? – təəccüblə söylənərdilər. – Olsa-olsa günahkar insanı namənşir iş tutan arvadı daşqalaq edərlər!

Bilənlər məlumat verərdilər:

– Bir el də yox, bütün ellər bu atı daşqalaq ediblər!

– Haçan, nə zaman?

– Rəvayətə görə sahibini dəfn edən gün!

– Belə bir atın sahibi kim imiş, nə iş-peşənin sahibi imiş?

– Dünyalara dəyən biriminci minici oğlan imiş!

– Yəqin ki, bu at həmən igid oğlanı öldürübdür!

– Rəvayətə görə bu at çox yamanca xəyanətə gedib onu bəsləyən sahibini məhv edib, Sevgili adlı gözaltısına qara libas geydirib, toyunu da yasa döndəribdir!

– Onda nəinki bu atı belə daş-qaya ilə qalaqlamaq lazımmış, lap Ziyarət dağının o iri-iri qayalarından, sallarından, sıldırımlarından birtəhər gətirib bu atın üstünə yıxmaq lazımmış ki, nəinki buradan ötən, Göyənin harasından keçən görəydi, lap uzaq-uzaq yanlardan baxanda belə bu hərami bilinəydi. Yoxsa sən atı saxla, at da dönüb ömrünün çiçəkləyən çağında səni torpağa göndərsin!

– Görünür bütün dünyada at daşqalağı ancaq Göyəndə əmələ gəlibdir!

– Haradan bilirsiniz belə at daşqalağı ancaq Göyəndə əmələ gəlibdir?

– Bu qalağın tamaşasına gələnlər söyləyirlər. Tarix kitablarını vərəqləyənlər sübut edirlər ki, belə at daşqalağı ancaq Göyəndədir!

Bu sözləri sanki duyan, hər kəsdən də qabaq özünü günahkar sayan, hər kəsdən də artıq qara yasa batan Ulduz titrəyirdi, ağlayırdı. Onda niyə Ulduz dinmirdi, susurdu, kişnəmirdi? Heyrətamiz tərəfi də bu idi ki, Ulduz qara yasa batandan sonra susurdu.

Şükranın susan, nitqi tutulan anasının susduğunu, ilk haray-həşirdən sonra səsinin çıxmadığını duyub alan Ulduz da susurdu. Demək, Ulduza da ağır zərbə dəymişdir. Bəli, burada hər kəsə dəyən zərbədən qat-qat artıq zərbə Ulduza dəymişdi. Burada zərbə alanların hər birisini ayrı-ayrı tanımaq, bilmək mümkün olsa da, qara don geyən, qara yasa batan Ulduz tanınmaz, bilinməz olmuşdu. Ən dəhşətlisi də bu idi ki, heç bir kəs Şükranın qətlində günahkar sayılmadığı bu rəhmsiz, amansız qətli törədən qara mozalan gözə görünmədiyi, bilinmədiyi halda hər kəs və hamı tərəfindən Ulduz günahkar sayılırdı, qara don geyən Ulduz göz qabağında görünə-görünə heç kəsə də görünmürdü. Bəlkə Ulduz axın-axın Ziyarət dağına doğru axan, Şükranı əl üstündə aparan izdihamın qəzəbindən qorxurdu? Bu qədər adamdan, yüz minə çatan insandan böyüyündün kiçiyinə qədər heç bir kəsin ürəyində Ulduza qarşı rəhm yox idi. Hamıda, hər kəsdə Ulduza qarşı hədsiz nifrət var idi.

Qara at da asta-asta, yavaş-yavaş qara örtülü ulduz atların arxasınca gəlirdi. Üzü örtülməyən, üstünə qara yaylıq salınmayan Şükran sınaqdan çıxan sərkərdələr kimi əldən-ələ aparılırdı. Hər kəs Şükranın tabutundan yapışmağı, onun cənazəsindən tutmağı özünə borc bilirdi. "Belə də qəşəng oğlana qıyılarmı?" – Sanki Şükranı Ziyarət dağına doğru aparmaqla ulu Tanrıdan cavab istəyirdilər. Bu izdihamın qətiyyəti qarşısında inanan da, inanmayan da ulu Tanrını çağırmaq, demək istəyirdi ki, çıx qənşərə kəhkəşanlı səltənətindən, en Ziyarət dağının kəlləsinə, cavab ver bizə, niyə öz verdiyin Şükranı öz amanında saxlamamısan? Niyə sən Ulduzun qol-qılçasını dərhal qırmamısan? Atı dərhal çərlədib gəbərtməmisən? Qatili qarğa-quzğuna qismət eləməmisən? Əgər bütün xoşbəxtlik, ya bədbəxtlik sənin iradənləsə, niyə yelqanadlı, ağçuxalı gözəl cavana qıymısan, bunca adamları yaxıb-yandırmağa, abi-leysan kimi ağlatmağa razı olmusan?!

Qara torpaq öz qara ağzını açmışdı. Heç kəs Şükranı torpağın qara ağzına atmaq istəməsə də, yenə də qəti qərara əməl olundu, Şükranın

tabutu yerə qoyuldu. Daha bu tabut buradan başqa yana götürülməyəcəkdi. Bu hökm əzəli idi. Bu məzar tərpənməyəcək, bu türbə sökülməyəcəkdi. Ziyarət dağının tuş qabağında başdaşları o yan-bu yana əyilən, yıxılan köhnə qəbiristanda Şükran üçün xüsusi yer ayrılmışdı. Şükrana qanad verən, şöhrət gətirən at necə? Bu at da qalacaqdımı? Nə dərəcədə günahkar sayılsın-sayılmasın, at da unudulmayacaqdı. Ancaq necə, nə təhər? Bir divan olsaydı, günahkar aydın edilərdi. Ancaq hər necə divan olsa, kim Ulduza bəraət verə bilər, kim Ulduzun xətasından keçə bilər, kim onu sevib oxşaya bilər, kim Ulduzu qara donundan çıxarıb öz əvvəlki ulduzluğuna qaytara bilərdi? Olsa-olsa bircə Şükran! Şükran isə ağzını açan qara torpağa təslim olacaqdı. Dostun biri gedəcək, biri qalacaqdı. Özü də qatil kimi qalacaqdı...

Bir azdan Şükran öz qohum-əqrəbasının, bacı-qardaşının, uzağın, yaxının hönkürtüləri, bir də qara libaslı Sevgili qızın hıçqırtıları içində, "yaranan torpağa gedəcəkdir" məfhumilə məzara gedəcəkdi!

Belə də oldu, Şükran məzara qoyuldu. Tələm-tələsik bel-kürək götürüldü... Şükranın üstü torpaqlandı, torpaqla qalaqlandı. Üstünə daş da qoyuldu, qara tikan da. Bir də, bir də onun üstü örtüldü, örtüldü. Çox bərkcə-bərkcə örtüldü. Hər kəs bir də bir-birinə qarışdı, qara örtülü ulduzlar da səs-səsə verib kişnəşdi. Yalnız Şükranın bir qıraqda dayanan Ulduzu susdu, qaradinməzcə durdu.

XVI

Axşamüstü yeddi bacanağın yeddisi də Göyalının qapısında ocaqlama qurub baş-başa verdi. Onlar öz ömür yoldaşlarının tək qardaşını boy atıb qalxan, tez-tez "Şükran dayının canı haqqı" – deyib and içən uşaqlarının sevdiyi, qürrələndiyi misilsiz adamı itirmişdilər. Xüsusən Göyalının oğlan nəvələrinin dilindən Şükran dayı düşmürdü. Demək, Şükranın ölümü bütün elə-obaya təsir edib hönkür-hönkür ağlatdığından da artıq bu irili-xırdalı Göyalı ailəsini ağlatmışdı. Ağlatmışdı da az idi, bünövrədən sarsıtmışdı. Elə bil ki, Göyalı ailəsi yer zəlzələsinin mərkəzinə düşmüşdü. Burada hamı yara almışdı, hamı sınıq-sınıq, şil-şikəst olmuşdu. Göyalının sarsıntısı dəhşətli, Qaratelin sarsıntısı olmazın dərəcədə fəlakətli idi. Qaratelin gümüş saçları pırtdaşmışdı. Öz qanından, oğlu Şükranın qanından onun qar kimi ağ saçlarında uzun müddətdə izi itməyən talalar qalmışdı. Baxanda Qaratelin gözləri

genişlənmişdi. Bu gözlərdə başaçılmaz vahimə yaranmışdı. Qaratel danışmırdı, danışa bilmirdi, heç bir işə qarışmırdı, qarışa bilmirdi. Ancaq Qaratelin gözləri də, işarələri də Şükranı həlak edən Ulduzu çox tezcə tapmağı, çox tezcə onu oxa tutub tələf etməyi israr edirdi. Bu at tapılsa belə, onu saxlamaq çətin, saxlamamaq da çətindi. Belə bir vəziyyətdə istər-istəməz dost dönüb düşmən olmuşdu. Ən dəhşətlisi də öz dostunun düşmən olması deyildimi? Ən ağırı da öz dostunla düşmən düşmək deyilmi?

Qara mozalan öz qara niyyətini çox yamanca qaralıqla yerinə yetirmişdi. Bu qara Mozalan hər iki dostun – Ulduzun da, Şükranın da qanını içmişdi. Qara mozalan öz qara mozalanlarına qarışıb haradasa kefə başlamışdı. Dönə-dönə dönüb baxan, diqqət yetirən olsaydı, görərdi, yəqin edərdi, bütün şəkk-şübhədən, hər hansı bir iştibahdan çıxardı, necə də qara paxıllıq, qara iblislik, qara şərəşürlük, qara qatillik öz qaradan qara işini görmüşdü, elə bil ki, qara şeytan geniş Göyən düzənində ürəyindən xəbər verən belə bir uçqunu açmaqla öz kinli ürəyini güldürmüşdü. Öz qara qəhqəhəsilə Göyən düzənini dönə-dönə doldurmuşdu. Bu şər-şeytan çox yamanca qələbə çalmışdı. Azdan çox törəmişdi. Bir damcı zəhər bir sərkərdəni yerə sərmişdi. Belə idi!..

Burada insanın "olacağa çarə yoxdur" deyən acizliyi üryanlığıyla üzə çıxırdı. "Qəzanın qədəri" də öz işini görmüşdü. Ulu Tanrı bu faciənin qabağını ala bilmədiyinə görə gizlənmişdi. Nə isə, bu qara mozalan fəsadı belə bir hərc-mərclik yaratmışdı, fikirlərdə, zehinlərdə yamanca dolaşıqlıq doğurmuşdu.

Bu qabaran-qalxan qəbri unutmaqmı olar?! Bəlkə bir zaman Şükranın məqbərəsini görmək, ağçuxalı oğlanı ziyarət etmək üçün "Ağ oğlan" günbəzinin ziyarətinə gələnlər, heç də az olmayacaqdır. Yəqin ki, Şükran yatan yer getdikcə müqəddəs türbəyə çevriləcəkdi. "Dayının torpağına and içirəm" – deyiləcəkdi. Göyalı törəməsində bu and ən müqəddəs and sayılacaqdı. Bəlkə də bu yer bir ziyarətgaha çevriləcəkdi? Şükran yatan torpağı unutmaqmı olardı?

Ziyarət dağının ətəklərində ucalan "Ağ oğlan"ı – Şükranı adamlar bəlkə peyğəmbərləşdirəcəkdilər? Demək çətindi! Bəlkə Şükranı imamlaşdıracaqdılar? Söyləmək müşkküldü! Ancaq Şükranın məqbərəsi "Ağ oğlan" günbəzi qalacaqdı. Elin əli ilə Şükranın üstündə tikiləcək şüş qübbəli günbəz "Ağ oğlan" adıyla ucalacaqdı. Bütün köçərilər, ağqoyunlular, qaraqoyunlular, qarabağlılar, qaradağlılar, Göyəndə

ucalan Ziyarət dağının yanından qalxanlar "Ağ oğlan"ın böyründən heç də saymazyana keçməyəcəkdilər. "Ağ oğlana"a üz tutan, ürəyindən arzu keçirən az olmayacaqdı, çox-çox olacaqdı! Hamı "Ağ oğlan"dan dilək diləyəcəkdi. Yox, hər necə olsa, hər kim olsa, "Ağ oğlan"ın yanından saymazyana ötüb sovuşmayacaqdı.

Yenə də dönək həmin mətləbə, deyək Ulduz günahkar deyildir, ona necə bəraət vermək, necə onu cərgələrə çıxarmaq, hansı möcüzə ilə onun qara donunu əynindən sivirmək, onu öz ağçaq ulduz donuna geyindirmək olar? Demək, belə qəsdə düşən olsa, Ulduzu özünə döndərmək, əzəlki halına qaytarmaq mümkün olmazdı! İş dolaşıq, tale dolaşıq, faciə dolaşıq, zəhər-zəqqum! İndi belə bir nəticə durunca Şükranı ulu Tanrıdan diləyinə dəyərmişmi? Şükran olsaymış yaxşı imiş, yaxud olmasaymış? Gözləri genişlənən ana bilmirdi necə olsaymış yaxşı imiş? Ancaq qəm dəryasına qərq olan ata da aydın bilmirdi. Bu cəhəti bacılar da bilmirdi. Bacı uşaqları da başa düşmürdü. Göyalının həyatında baş-başa verən bacanaqlar da başlarına vurub bir yana çıxara bilmirdilər. Ancaq onlar bilirdilər ki, belə bir qəti, üzüdönməz bədbəxtlik baş verəndən sonra səbəbini yüz yana yozsan, nəticə budur ki, olan olubdur, Şükran əldən gedibdir, onu öz Ulduzu öldürübdür. Vaxtaki Şükran ölübdür, öldürülübdür, ağqoyunlular adətincə, aran torpağının qaydasınca onun yasını saxlamaq, üçünü, yeddisini, qırxını, sonra da kədərli aylardan ibarət ilini keçirmək gərəkdi.

Ana özünü itirmişdi. Ata özünü itirəcək dərəcəsində təlatümdə, həyəcanda idi. Bacılar da bilmirdilər nə etsinlər. Yasa gələnlər də yavaş-yavaş çəkilib getməli, sonra da istəyən kəslər üçünə, yeddisinə, qırxına, sonra da ilinə gəlməli idilər. Demək, baş-başa verən yeddi bacanağın – bu qardaşlaşan kişilərin öhdəsinə bütün bu mərasimləri keçirmək ağırlığı düşmüşdü. Vaxtilə iyirmi il əvvəl Göyalı qızlarına qardaş, özünə yurdçu diləmişdi. İndi onun həyətində yeddi bacanaq – yeddi qardaş baş-başa vermişdi. Demək, əslində yeddi qıza yeddi qardaş, sirdaş var imiş. İndi də vardır. Ancaq bir tək Şükran yox idi. İndi Şükranı kim əvəz edə bilərdi? Kim elə bir Ulduz tapıb Şükran kimi qanad çala bilər, ürəklərə yol açа bilərdi? Müəmma, müəmma, dolaşıq dolaşıq üstündən, düyün düyün üstündən...

Şükranın yeri Göyəndə görünəcəkdi. Elin əli ilə "Ağ oğlan" günbəzi qaldırılacaqdı. "İgid ölər adı qalar..." Qara ağzını açan torpağa nə qədər "ağzın yumulsun!" deyə qarğıyanlar olsa da, yenə də hirsi so-

yuyan insanların nəzərində bu torpaq müqəddəs türbəyə çevriləcəkdi. Bir növ ocaqlaşacaqdı. Qoy burada yatan ənbiya-övliya olmasın, abid olmasın, zahid olmasın, şeyx olmasın, belə bir növcavan qəhrəman olsun!

Baş-başa verib düşünən bacanaqlar öz yerlərindən tərpənincə bir-birilə himləşdilər, qayıdıb Göyalının bir qədər gözdən iraq olan çal-çəpərlərindən yeddi yabanın qulağında, yeddi vələ quru qaratikan götürdülər, qaranlıq qovuşar-qovuşmaz Şükranın məzarına çatdılar. Bacanaqlar öz uşaqlarının dayıları, qardaşdan da artıq bir qardaş itkisi üçün səssiz-səmirsiz ağlaşdılar, gətirdiklərini üst-üstə qalaqlayıb bir ocaq qaladılar, bu ocağı papaqlarıyla yelləyib tonqala döndərdilər, alovlarını da göyə qaldırdılar. Alovlar Ziyarət dağının sinəsinə qədər öz dilini uzatdı. Bu işıqda da bacanaqların göz yaşları axdı, axdı; alov qalxınca bacılar da, bacı uşaqları da gəldilər. Yaxın-uzaq qohumlar da gəldilər. Bunlardan sonra qara libaslı Sevgili də, qonşu gəlin Gülnazla gəldi. Onlar işıqda Şükran üçün bir də, bir də ağlaşdılar. Axır ki, kiridilər, yavaş-yavaş çəkildilər, bircə-bircə göylər oynamağına qayıtdılar. Sevgili Gülnazla döndü. Bu qız nə isə indicə gözə dəymək-dən, bacılardan başqa bir söz eşitməkdən çəkinirdi...

Tonqal sönər-sönməz qaranlıqdan qara at çıxdı, bulana-bulana gəldi. O, baş tərəfdə közərən ocaq səmtində deyil, aşağıdan Şükranın ayaqları altında dayandı, öz başını həmin-həmin Şükranın ayaqlarına salladı, yenə də gözlərindən qanlı yaş tökə-tökə ağladı.

XVII

Üstündən on gün ötdü. Qara at qapıya gəldi, Göyalının adamlar seyrəkləşən həyətinə girdi. Müqəssir oldu-olmadı, Ulduz divana gəlmişdi. Ulduzu görən ailə ağladı. Getdikcə gözləri genişlənən Qaratelin qəzəblə dolan gözləri yandı. Onun göz yaşları kirpiklərində qurudu. Ulduz özü ilə buraya başaçılmaz təzad gətirdi. Kimdə Ulduza qarşı kin, kimdə də gizli tərəhhüm doğdu. Kimi Ulduza Şükranın qanadları kimi, kimi də qəddar qatili kimi baxırdı. Götürüb baxanda hər iki tərəf öz-özlüyündə düz idi. Qara mozalanın qara hərəkətindən xəbərdar olmayan, qara daşın qabağında Ulduzu dидə-dидə qanını necə axıtdığını, necə hirsləndirib gözlərini qaraltdığını bilməyənlər Ulduzu yolundan azan, cızığından çıxan nankor bilirdilər. Bu nankoru da

Şükranı qətlə çatdırmaqda ən ağır cəzaya, ən qəzəbli divanə layiq görürdülər. Heç bir başqa səbəb arayıb-axtarmadan bu atın məhvini, özü də Göylər kəndinin ortasında oxa tutulmağını, Göylər obasının itlərinə yedirdilməsini düzgün hesab edirdilər. Deyirdilər ki, qoy belə dönük çıxan Ulduza bundan da yaman divan tutulsun. Yoxsa ayrı cür heç kəsin ürəyi soyumayacaqdır...

Qapıya gələn qara ata hər kəs belə bir kinlə, nifrətlə baxıb udqunurdu. Bu ata tərəhhüm edənlər, bu qətli təsadüfi xata sayanlar, mozalanamı, milçəyəmi görə nallı təpiyə yol verilməyin nəticəsində belə bir bədbəxtlik baş verdiyini gümana gətirənlər öz fikirlərini gizləyirdilər. Gizlənənlər isə özlərini büruzə verir, hər kəs bu ata şəxsən divan tutmaq üçün özünü qabağa verməyə cəhd edirdi. Ələlxüsus da Göyalının yeznələri. Yeddi bacanağın yeddisi də bu atdan intiqam almaq üçün özlərini yeyib-tökürdülər. Lakin onlar unutmamışdılar ki, Göyalı necə də Şükranın ox, kamanını qəbrə qoymamağı təklif etdi, Şükranın ox, kamanı ilə bu atdan intiqam alacağını el qabağında elan etdi. Göyalının ürəyi az-çox soyusun deyə, bu atı oxa tutmaq, obanın içində də olmasa, bir qıraqda gəbərtmək, Göyən dərələrinin qurd-quşuna yem eləmək gərək idi. Bu gərək işi də ürəyi intiqam alovları içində yanan ata görməliydi. Onda bəlkə Göyalı az-az özünə gələ bildi? Əgər bu divanı oğlunu itirən bədbəxt ata oğlunun qatilinə tutsaydı, ümumin nəzərində insaflı, ədalətli iş olardı. Yoxsa döşünə döyən yeznənin heç birisinin burada yeri yox idi. Ümumin nəzərində yerinə düşərdi ki, Göyalı bu ata bir ox atdığı halda Qaratel də bir ox ataydı, ata-ana bəsdi deyincə bu qatil atı oxlayaydı. Onda bəlkə atanın da, ananın da ürəyi az-az soyuyaydı, nitqi tutulan ana az-az da olsa özünə gələrdi. Onda bəlkə ana həyatda sağ-salamat qalan qızlarını da, nəvələrini də nəzərə alardı, az-az toxtardı, dəli-divanə olmaq qorxusundan da sovuşardı. Yoxsa ayrı cür anamı geri qaytarmaq mümkün olmazdı.

Qaratel hal-huyla özündən çıxardı, Göyən düzənlərini ötüb alışdığı, kömək umduğu, indi də hiddətlə gözdən keçirdiyi Ziyarət dağına tərəf uzanan cığırla səs-səda sala-sala gedərdi. Onun müdhiş səsi Göyən düzənlərini, dərə-təpələrini doldurardı. Belə olanda nə onu tutmaq, nə də saxlamaq mümkün olardı. Axı Qaratel üçün ölümdən dəhşətli olan bir dəli-divanəlik onun genişlənən, hədə-hədəqəsindən çıxan gözlərindən oxunurdu. Bu ruhi gərginlik ağsaçlı Qarateldə öz

aman-imansızlığını göstərirdi. Qaratel oğlu Şükrandan sonra, Şükranı qara torpağa tapşırandan, üstünü torpaqlayıb, bu torpağı da tikanlayıb daşlayandan, üstünü bərk-bərk bərkidəndən sonra daha şiddətli dərəcədə ruhi gərginlik keçirə-keçirə dəhşətə gəlmişdi.

Axı bir də, elə bil ki, qəbirqazanlar Şükrana hörmət olaraq başqalarından daha dərin qəbir qazımışdılar. Bu qəbirin üstünü torpaqlayanlar Şükrana hörmət etdiklərinə görə yan-yörədə bir ovuc da torpaq qoymamışdılar, hamısını qəbrin üstünə töküb qalaqlamışdılar. Şükrana hörmət olaraq Ziyarət dağının ətəklərində gizlənən, goreşən kaftarlardan qorumaq üçün oğlanın üstünü təzə-təzə, özü də iti-iti qaratikanla örtüb, bu tikanların da üstünü daş-qaya ilə doldurmuşdular. Ancaq nitqi batan ana bütün bunlara zidd idi. Anaya elə gəlirdi ki, Şükran bunca ağır yükün altında qoyulan gümüş qınlı, iti ağızlı xəncərlə, o göy zağlı soyuq silahla teylənmişdi. Onu teyləyən bax, bəmin bu uğursuz atdı ki, öz Ulduz cildini dəyişib, qara geyinib qapıya gəlibdir. Qoy bu qara at qapıya gəlməsin, yıxılıb ölsün, yenə də ananın ürəyi soyumaq bilməyəcəkdi. Bu qara atdan bir cür deyil, min cür intiqam alınsa da, yenə də Şükranın anasının ürəyi taxmamayacaqdı. Tezmi-gecmi bu ana baş alıb gedəcəkdi. Hara gedəcəkdi, necə gedəcəkdi, gələcək özü göstərəcəkdi. Ancaq indilikdə qədəmləri qoruyan ana bilmirdi. Elə bil ki, ana məhz bu uğursuz atın divanını gözləyirdi.

Qaratel qara ata baxa-baxa daha artıq hiddətləndi, qəzəbləndi, gözləri daha artıq genişləndi, oğlunun bütün fəlakət, müsibətlərini, onun üstünün necə ağır yüklə yüklənməyini titrəyə-titrəyə, ürəyi əsə-əsə, döyünə-döyünə göz qabağından keçirə-keçirə özünü də müqəssir bilməyə başladı. Dəhşət içində, ruhi gərginliklər girdabında çarpışan ananın ağlı ötəri də olsa ayazımağa başladı:

– Mənim ana ürəyimin birinci borcu hər kəsdən, hamıdan qabaq öz oğlumu qəzanın-qədərindən qorğanmaqdı, – deyən Qaratel müztərib ürəyində danışmağa girişdi. – Mənəm birinci günahkar! Ancaq mən özüm! Axı niyə mən Göyalının sözünə baxıb Ziyarət dağına gedirdim? Niyə mən qız qismətinə qane ola-ola acgöz Göyalının sözünə qoşulurdum? Niyə yox Tanrıdan dilək diləyirdim? Niyə mən kömür kimi qaralan Ulduzu tezcə bu aradan rədd etmirdim? Niyə mən Şükranı qucağıma almırdım, körpəmi qorğanıb saxlamırdım? Axı Şükran hamıdan da artıq mənə, öz anası Qaratel Göyəm qızına aciz idi! Axı Şükran həmişə mənim müqabilimdə körpə kimi gülümsəyirdi. Onun

ovurdları çalalanırdı, bir sözümü iki eləmirdi. Niyə mən Göyəm qızı cəld tərpənib cəsarət göstərmədim? Mənəm müqəssir! Mənəm günahkar! Mənəm divana çəkilməli müttəhim! Qoy mənə divan tutsunlar! Qoy mənim ürəyimi oxlasınlar! Qoy məni Şükranın yanında dəfn olunmaq şərəfindən də məhrum etsinlər... Bəs bu qara at? Bəs bu qara əzrayıl? Yox, qoy bu qara əzrayıl mənim dəliləşən, divanələşən gözlərimə görünməsin!

Birdən ağlı dolaşan ana ayağa qalxdı. Nitqsiz olduğundan lalsayağı qarqışqırıq qopartdı. Qaratel titrəyən əllə qara atı göstərdi, nitqi açılmasa da, işarə ilə bildirdi ki, sən Bəyalı oğlu Göyalı, ləngimə! Əgər bacarmırsansa qoy mən özüm oğlumun ox-kamanı ilə bu qara əzrayılı gəbərdim. Qoy bu qara uğursuz çölün qurd-quşuna, canavarlarına, pələnglərinə, vəhşilərinə qismət olsun! Özü də başqa yanda yox, Ziyarət dağının ətəyində!

Əli ilə danışan, qırıq-qırıq, heybətli-heybətli səs çıxaran ana bütün bunların hamısını Göyalıya çatdırdı. Yenə də ağlaşma qopdu. Göylər obasının adamları daşlana-daşlana gəldi. Onlar söz tapıb Göyalı ailəsinə heç bir söz deyə bilmədi. Qara atı qapıda dayanan görüncə bu ata-anaya heç bir toxtaqlıq verə bilmədilər, onlar da ağlaşanlara qoşulub ağlaşdılar. Qara at da başını tərpədə-tərpədə onlara qoşulub ağladı, adamlar kirişəndən sonra da qaralan Ulduz öz ağlamağından qalmadı.

XVIII

Qara şeytanın qara qurğusu qara mozalan qara qəsd üçün öz qara rəngini Ulduza yaxıb bu dünya üzündə uğursuzluğun qara kabusuna döndərmişdi. Ulduz öz Şükranının, igid qəhrəmanını; ağ çuxalı, ağ papaqlı, gümüş xəncərli, qırmızı çəkməli səvarisinə dəmir nallı təpik çalmaqla öz taleyinə də təpik çalmışdı. Şükran ölmüşdü. O torpaq altındadır. Ulduz da ölmüşdür, ancaq torpaq üstündədir. Belə bir fəlakət olandan sonra, əlbəttə, torpaq altında, gözlərdən iraqda olmaq qat-qat yaxşıdır. Sürünə-sürünə, sürüklənə-sürüklənə, gözdən düşə-düşə, nifrətlə süzülə-süzülə, lənətlə damğalana-damğalana bu qara at kimi yas içində qalmaqdansa, ölüm yaxşıdı! Deməli, qapıya gələn qara at üçün tale ölüm yolu açmışdı. Elə bil qara ölüm onu səsləyirdi: gəl-gəl qara at! Gəl mən səni düşdüyün qara gündən xilas edim! Gəl, gəl qara kabusluğunu ortadan götürüm! Axı sənin qalmağın əzab-əziyyət, işgəncədir! Sənin ulduzun Ziyarət dağının başı üstündə batıbdır. Dayanma, durma, gəl qaranlığa qovuş! Gəl, bu dünyanın heçliyini, puçluğunu bildirən bu şit-şitəngə işıqda əlləşmə, çapalama! Sən qaranlığa qovuşub işıqdan uzaq ol! Daha heç kəs burada səni daş-qaya ilə vurmayacaq! Bu qaranlıqda heç kim burada səni hədələməyəcək! Heç kəs səni uğursuzluq timsalı sayıb qəzəb və nifrətlə süzməyəcəkdir. Sən qaranlıqda öz azadlığını tapacaqsan!

Qara mozalanın şeytan-şər zərbələrini axıra qədər tutdurmaq, öz qara qəsdlərini axıra qədər yerinə yetirmək, qara don geydirdikləri Ulduzu axıracan aparıb axırına daş atmaq istəyirdilər. Gah mozalan cildində Ulduzu çalmaqla, gah qaranlığı işıqdan, ölümü yaşamaqdan üstün tutmaqla həmin qara mozalan qara atı qaranlığa çəkirdi. Qara at həmin tərəfə çəkilirdi. Şükransız belə işıqlı dünyadansa ona qaranlıq, ölüm yaxşı gəlirdi. Belə yaşamaqdansa yaşamamaq yaxşı deyilmi? Zəhərlənəndən sonra yaşamaq kimə, nəyə gərəkdir?

Demək, mozalan öz şeytan qurğusu ilə kimini çox, kimini az da olsa zəhərləmişdi. Göyalı ailəsinin içində mozalanın fitnə-fəsadı nəticəsində zəhərlənməyən, ürəyi tir-tir titrəməyən tək bircə nəfər də olsa yox idi! Bəs Ulduz? Bu dünya üzündə ən ağır cəzanı Ulduz özünə verməmişdimi? Bundan belə gözlənilən cəza bu cəzanın müqabilində nə idi? Ölüm! Öldürülmək! Nəfəsi varkən Ulduz Şükranı axtarırdı! O öldürdüyü süvarisini axtarırdı. Ancaq Ulduz bir də, bir də duyurdu, bilirdi ki, Şükran orada qara qayanın qabağında, onun nallı təpiyi ilə qətlə çatdırılıbdır. Bu təpikdən çevikliklə çovuyan mozalan Şükranı onun dəmir nallı təpiyinə tuş edibdir. Ziyarət dağına gedən cığırın yanında Şükran qara torpağa gömülübdür. Üstü də qara tikanla tikanlanıb, ağ-qara, boz göy rəngli daşlarla daşlanıbdır.

Elə buna görə də Ulduz öz-özünə divan-məhkəmə qurub özünə ölüm hökmü oxuyubdur. İndi qaralaşan, kömürləşən Ulduz son divana gəlibdir. Gəlibdir ki, ona divan tutulsun, oxlansın ölüb qurtarsın. Axı ölüm, ölüm intizarından asandır. Demək, ləngiməyinə dəyməzdi!

Göyalı haçan Şükranın oxu ilə matəm geyimli Ulduzu oxlayacaqdı, özü bilirdi. Axı o biri tərəfinə gəlincə Göyalı üçün Şükranın Ulduzunu oxlamaq çətin, oğlunun qatilini özbaşına buraxmaq daha çətin idi. Bu Ulduz hər necə qara geyinsə də, istər-istəməz göz dağına çevrilmişdi. Göz dağını göz qabağından götürmək gərək idi! Bunların hamısını düşünən, qəddi əyilib-bükülən Göyalı əllərini də, dizlərini də

yerə dayayıb ayağa durdu, qara qəzil çatını götürdü, heç bir müqavimət göstərməyən qara atın boyun-boğazında kürməklədi. Həmişə başına qızıl-gümüşlü cilov vurulan, belinə qızıl-gümüşlü yəhər qoyulan Ulduz acı taleyin hökmü ilə aşağı endirildi, aşağı düşürüldü, sonra da bu qəzil çatı ilə dar ağacına qaldırılan kimi durdu. Bəlkə çatı boğucu idi? Yox, Göyalının titrək əlləri bu çatını gen bağlamışdı. Ancaq bu çatı Ulduza dar ağacından asılmağı andırırdı. Demək, bu ölüm çatısı idi. Canı boğazına yığılanlar belə qara çatı ilə öz-özlərinə qəsd edə bilərdilər. "Boğazına çatı salma!" – demək işi ölüm qədər ağırlaşdırmaq deməkdir. Qara qəzil çatı qara atın boğazına salınandan sonra qara atın ölümünə birinci hökm verən Qaratel birdən üzünü eyvanın divarına döndərdi. Hər necə olsa da, Şükranın sevimli Ulduzu divana aparılırdı.

Göyalı qara atın qara çatısından tutdu, onu çöl-çəpəri sökülən həyətdən çıxartdı, o biri çiyninə aldığı ox-kamanı düzəltdi, Göylər obasından aralandı, Ziyarət dağına doğru uzanan həmincə ziyarətə getdiyi cığırla yol aldı. Bəli, bu həmin cığır idi ki, bu cığırla Qaratellə birlikdə ulu Tanrıdan oğul diləmək üçün Ziyarət dağına yollanmışdı. Bu həmin cığır idi ki, Şükranın tabutunu köhnə qəbiristana gətirmişdilər. Gözə gələn bir dairədə dəfn etmişdilər. Bu həmin cığır idi ki, yenə də matəm geyimli Ulduz ağlaya-ağlaya gəlmişdi. Bu həmin cığır idi ki, yenə matəm deyimli Ulduz Şükranın başı üstündə qalanan tonqalın işığı azalınca özünü buraya yetirmişdi. Yenə də qara qayanın qabağında olan sayaqda öz başını öldürdüyü dostunun ayaqlarına sallamışdı, bütün gecəni ağlamışdı, üfüq sökülər-sökülməz buradan qopub xəlvətə çəkilmişdi. Ulduz gözə dəyməkdən qorxmamışdı. Utanmışdı, qəribə görünsə də at utanmışdı! Üstündən on gün ötüncə daha yas saxlamağı bacara bilmədiyinə görə divana gəlmişdi. İndi də həmin cığırla axırıncı divana gedirdi.

Göyalı qədəmləri sınıq kimi yeriyir, qara at da sınıq-sınıq addımlayırdı. Adamlar da onların dalınca sınıq-sınıq cığıra düzülmüşdülər. Onlar divan yerinə varmaq, bu qara ata tutulacaq divana tamaşa etmək istəyirdilər. Göz qoyanda yeddi bacının yeddisi də bu cığıra düzülmüşdü. Yeddi yeznənin yeddisi də bu cığırı tutmuşdu. Göyalının ayağı yer tutan oğlan-qız nəvələri də öz ata-analarının böyürləri həmin-həmin sınıq addımlarla irəliləyirdilər. Cığırın dalı hələ də sınıq-sınıq çözələnirdi. Bircə üzünü qara divara döndərən Qarateldən savayı ayağı yer tutan kim var idisə, hamısı eynən beləcə gəlirdi. Bunlar Şükranı öldürən

qara atın divanını görmək üçün gəlirdilər. Belə divan ağqoyunluların tarixində olmamışdı. At adam öldürmüşdüsə, dərhal yerindəcə öldürülmüşdü. Axı Ulduz ayrı idi, ayrı bir aləm idi. İndi "ayrı aləm"in divanı da ayrı aləm idi. Burada el qarşısında görk divanı var idi, qan-intiqam var idi! Əvəzə əvəz, qisasa qisas, ölümə ölüm var idi! Bu divan olmazın-görünməzin, eşidilməzin divan idi. Qara donlu Ulduz belə bir divana gedirdi. Ulduz heç cür yox, böyük kədərlə Göyalının sınıq addımlarının ardınca divana gedirdi. Ulduz heç yana dartınmırdı. Bu divan Ulduzun xilası idi. Ulduz xilas olmağa, gözlərdən iraq olmağa, Şükran işıqlı dünyada olmadığı zamanda, o da işıqlı dünyadan üzülməyə gedirdi...

Lakin birdən qəbiristana dönən cığır ayrıcında qara at öz əzəlki Ulduz çevikliyi ilə qara çatını başından çıxardı, qəbiristana döndü. Adamlar cığır uzunu durdular, durdular. Ulduz dikləníb Şükranın qəbrinə çatdı. Düz yeddi dəfə bu qəbirin dövrəsinə dolandı, dönüb gəldi, başını çatıya salmadı, Ziyarət dağına gedən cığıra, ancaq cığırda dayanan adamların qabağına düşdü. Heç kəs Ulduza toxunmadı. Onlar gördülər ki, necə də Ulduz divana gedir. Ulduz getdi, getdi, kölgələr sallanan, dik-dik daşların kölgələri uzanan uçurumlu dərələrə qaranlıq çökən bir yerdə dayandı, döndü, adamlar da axın-axın gələ-gələ toplandılar, durdular. Göyalı kamanı düzəldib oxları hazırlayınca Ulduz üzü bəriyə oturdu, qabaq əllərini yuxarıya qaldırdı, sinəsini açdı, birdən adamlar için-için hıçqırdılar. Göyalının oxu əlindən düşdü. Kaman yerə diyirləndi. Göyalı diz üstə büküldü, büküldü. O, Ziyarət dağının qarşısında qəzanın-qədəri müqabilində bükülə-bükülə yumağa döndü. Elə bil ki, adamların üstünə su ələndi.

XIX

Qara-qara buludlar şüş-şüş dağları qaplayırdı. Yuxarı dağlardan – Sarı babadan, Sağsağanlıdan, Kirsdən üzüaşağı Araz çayına doğru uzanan qara bulud salları Ziyarət dağını da örtür, Göyən düzənlərini zülmətə bürüyürdü. Divan gözləyən, ancaq divan tutulmayan Ulduzun özü öz ayaqları ilə divana gedirdi. Qara ölüm şıltağa başlayıb əzab-əziyyət içində Ulduzu hər necə girinc etməkdən zövq alsa da, bu faciədə şər-şeytanın hər necə nəşələnib əyləndiyini görsə də, Ulduz "daha bəsdir!" demək qərarında qəti idi. Axı ölüm gözləyən Ulduz

niyə Şükranın atası Göyalı tərəfindən oxlanmadı? Niyə Ulduz o qədər top-top dayanan adamların müqabilində oxlanmaq gözlədiyi halda, bir kəs tərəfindən oxlanmadı? Məgər Ulduz öz sinəsini dalbadal atıla bilən oxlar üçün görməmişdimi? Bu oxlar onun iztirab dənizinin dalğalarına son qoymayacaqdımı? İndi qara don geyən Ulduz üçün həmin cığırla geriyə dönmək, Göyən düzənlərinə qayıtmaq, ara-ara Göylər obasında görünmək mümkün deyildi. Bir də Şükranın məzarının dövrəsində gözdağı kimi dolana-dolana qalmaq, bu məzarın keşiyini çəkmək, ölü durmaq özü də Ulduz üçün bəs deyildimi? Üstü torpaqlanan, tikanlanan, daşlanan Şükran dərindən-dərin sükut aləmində idi. Haçan bu qəbir üzərində "Ağ oğlan" adı ilə şöhrət tapa biləcək bir uca qüllə qalxacaqdı? Bu hələ qabaqda idi. Ağqoyunluların qədim adətincə bir il ərzində qəbiri tərpətmək, ölən adamın ruhunu narahat etmək olmazdı. Bir ildən sonra çox yəqin ki, Şükranı dəfn edən el-oba yenə də axın-axın gələcək, onun ildönümündə igidi yad edəcəkdi, elə bu zamanlar da köhnələn qəbir tərpədiləcəkdi. Şükranın türbəsi üzərində ağ-ağ yonulan daşlardan "Ağ oğlan" adlı günbəz ucalmağa başlayacaqdı.

Ulduzun tab-təvanı tükənmişdi. O, heç bir kəsi gözləmədən özözünü divana çəkməli idi. Bu yoldan qayıtmaq, özünü ölümdən də artıq bir əzaba salmaq idi. Qara buludlar gəlirdi. Qara qanadları sallanan qara buludlar bir-birinə dəyə-dəyə, çırpıla-çırpıla yağışı, kürdaşı, dolunu, alaçalpov qarı bir-birinə qatıb qarışdırmırdılarmı? Bu, tufan idi, bu qiyamət yay mövsümünün yetişdiyinə baxmadan, bir də hiddətlə geriyə dönməklə qaralan Ulduzu aparmağa gəlməmişdilərmi?

Bax, budur Ulduzun başının üstündə dayanan dağlar bir-birinə dəyir, buludlar bir-biri ilə toqquşur, ildırımlar, şimşəklər tez-tez çaxnaşır, az-azacıq işıq görünməmiş yenə qatı qaranlıq qovuşub, hökmran olmağa başlayır. Qaradonlu Ulduz üçün bir cığırda dayanmaq donmaq idi, ölümün açılan qara ağzına çatmadan yubanmaq idi. Yox, Ulduz dayana bilməz, qala bilməzdi. O, yenə də həmin-həmin heç bir tərəddüd göstərmədən qalmaq da istəmirdi. Ulduz addım-addım getməli, Ziyarət dağına yetişən cığırla üzüyuxarıya qalxmalı idi. Ulduz belə də etdi. O, darısqal cığırla daş-qayaya dəyə-dəyə qızışdı, gedə-gedə tüstülədi, yandı-alovlandı, axır ki, Ziyarət dağına çatdı. Burada olan daşların, qayaların hamısı bir-birinə qarışmışdı. Ulduz burnunu daşlara söykəyə-söykəyə, əl-ayaq çala-çala daşların, qayaların ara-bərəsi ilə gedə-gedə dəmir nallarından qığılcımlar çıxara-çıxara, özü də döngələrdə əyilə-bükülə cığırla dimdik dikləndi. Bu cığır Ziyarət dağının qülləsinə aparan, dilək qülləsinə qalxan, ulu Tanrıdan dilək dilənən həmin dayanacaq idi. İyirmi il əvvəl günün günortaçağı Göyalı ilə Qaratel həmin bu cığırla bu qülləyə qalxmışdılar.

Dağları qaplayan qara buludlar hönkürüşürdülərmi? Onlar ağlaşırdılarmı? Yaxud qara mozalanın şər-şeytanları öz istədiklərinə nail olduqlarına görə öz qara qələbələrinin təntənəsini nümayiş etdirirlər?

Buludlar, bulud bürüyən dağlar, üstlərinə sel-su ələnən, dolu ilə dolan, qarla örtülən dağlar indi hansı yandadırlar? Bu uğultulu təlatümləri ulu Tanrı öz iradəsi ilə əmələ gətiribmi? Ya bunlar öz başlarınadır? Əgər özbaşınalıqsa necə, nə təhər özbaşınalıqdır? Əgər özbaşınalıq deyilsə, ulu Tanrının iradəsilədirsə, bəs niyə belə hərc-mərclikdir?!

Qaralan Ulduz bütün bunları bildi, bilmədi, baş açdı, açmadı, vəziyyət belə idi, başaçılmaz müəmma idi!..

Qara at iyirmi il əvvəl Göyalı ilə Qaratelin qalxdıqları qülləyə can atdı, öz əl-ayaqları ilə qabağına çıxan irili-xırdalı daş-qayanı çapasındıra ötüb keçdi. Ulduz öz dəmir nalları ilə daş qayadan od çıxara-çıxara tufanı, çovğunu qarışdıra-qarışdıra dırmandı, dırmandı. Ara-ara Ziyarət dağının həmin duracağına çatdı. Zülmət qaranlıq içində Ulduzun yuxarılara baxan gözləri yanıb alovlandı. Elə bil ki, Ulduzun bütün ağrısı-acısı, qəzəbi, hiddəti gözlərinə toplanmışdı. Ulduzun burnu körükləndi, qara at ulduz gücünü birdən özünə qaytardı, ulu Tanrıya üsyan edir kimi dayandı, ulu Tanrıdan Ziyarət dağına enməyə, ədalət divanı qarşısında dayanmağa səslədi. Ulduz var gücü, var nəfəsi ilə ulu Tanrını çağırdı, çağırdı, kişnədi, kişnədi... Bu kişnərti Ziyarət dağını, bu dağın bütün daş-qayasını, cəbələrini, övliya-ənbiyalar yatan daş məqbərələri, bütün kahaları, mağaraları, sütunlu-sütunsuz sıldırımları, Ziyarət dağının bütün təməllərini ta yerin təkinəcən doldurdu, doldurdu. Bu kişnərti bütün uğultulara üstün gəldi. Göy gurultularını, ildırım-şimşək çaxnaşmalarını hakiminə hökm ilə dayandırdı, susdurdu. Ulu Tanrını ədalət divanına səsləyən kişnərti kəsmədi, kəsmək bilmədi. Birdən qaralan Ulduz qiyam üçün qanad açıb göyə qalxdı, öz-özünü xeyli qaldırdı. Ziyarət dağından xeyli yuxarılara – buludlara, qara tüstü ilə örtülən, pərdələrlə tutulan kəhkəşanlı aləmə çatdı. Buranı aradı, axtardı, ulu Tanrını tapmadı. Ulduz yenə də həmin kəsilməyən kişnərti ilə özünü götürüb Ziyarət dağının dərin-dərin uçurumlarına atdı, uçurumlar aləmində itdi...

Həmin vaxtdan əsrlər ötsə də, külli-kainat dəyişsə də, Şükranın qəbri üzərində inşa edilib ucaldılan "Ağ oğlan" nişangahının ağ-ağ qülləsindən ağ-ağ daşlar bircə-bircə sınıb tökülsə də, bu qüllənin üstündə biton kollar göyərə-çürüyə yan-yörəyə səpələnsə də, yenə də Ziyarət dağına qalxanlar, onun dərinliklərinə qulaq verənlər Ulduzun kəsilməyən kişnərtisini eşidərlər. Bəli, indinin özündə də Ziyarət dağına qalxan kəslərin tükləri biz-biz olar. Saçları qabara-qabara qalxar, onlar Ulduzun kəsilmək bilməyən kişnərtisi içində heyrətə düşərlər. Əfsanəvi faciə onların gözləri qabağında əvvəlindən axırına qədər vəroqlənər. Bu faciənin hər bir səhifəsi səhifələnər. Bəlkə bu adamlar bu müsibət dastanını örtməyə cəhd edərlər. Bəlkə adamlar dəhşətlərdən çıxmaq üçün bu dastanın ilk səhifələrinə qayıdıb yenə də Şükranı Ulduzun belində qanad açan görərlər, "Ağ oğlan" qülləsinin ağ-ağ buludlara qalxdığına şahid olarlar. Lakin, hər yana dönsən yenə də Ziyarət dağında ömründə kəsmək bilməyən kişnərtini hey eşidərlər. Bəlkə də Ziyarət dağının həmin cığırı ilə qülləsinə qalxıb ulu Tanrıdan soruşan da tapışar: varsansa bu nədir, yoxsansa bu nə üçündür?!

20 sentyabr 1968
Əyin – Bakı

GÜZGÜ GÖL ƏFSANƏSİ

Qədim zamanlarda Kəpəz dağının aşağı sinəsində, Göy gölün yuxarı yaxasında, yamyaşıl meşənin içində, ağ qayaların əhatəsində bir Güzgü göl qaynayırdı. Bu gölün o biri tərəfində mağarada bir maral, bir də bir Qəcələ olurdu. Qəcələ mağaranın içərisinə uzanan vələsin qanadına qonub gecələyir, Maral isə bir tərəfdə daş döşəmənin üstündə yatırdı. Maral sübh tezdən durunca yatdığı yeri qabaq ayaqları ilə eşib-eşib gül kimi təmizləyirdi, üstünə bir toz qonmağa qoymurdu. Kəpəz dağından başlayıb gələn, Göy göl diyarını tez-tez tutan bu yerlərin ağ-ağ yağışlarında Maral yuyunur, yuyunduqca da gözəlləşirdi. Payızdan başlayıb yağan qar isə ağacların qol-budaqlarından Maralın üstünə səpələnir, onun saç-saçağını darayırdı. Dünyanın gözəl guşəsində yaşayan, Göy göldən gözəllik götürən, özü də Göy gölə gözəllik verən Maral düyməçəli-düyməçəli maralotulardan yeyir, doyunca dönüb özünü Güzgü gölə yetirir, bu gölün pul-pul olub dairələnən gümüş suyundan içə-içə öz surətinə tamaşa edir, öz-özünə tamaşa etməkdən hədsiz-hesabsız dərəcədə zövq alırdı. Bir gün deyil, beş gün deyil, bir də il də deyildi, belə idi. Maralın ümdə işi-peşəsi, hey gümüşlənə-gümüşlənə qaynayan Güzgü gölün qarşısında durmaq, özözünü süzmək idi. Bu Maralın qəşəngdən-qəşəng qara gözləri özünə o qədər xoş gəlirdi ki, başını Güzgü gölə əyib, gümüş sudan içə-içə birdən də öz gözlərindən öpüş götürməyə çalışırdı. Maral geriyə çəkilib gərdəninə baxa-baxa öz duruşuna tamaşa edir, "Maral, ay Maral" deyə oxunan havaya qulaq asır, Kəpəz dağından qayıdan əks-sədanın fasiləsiz gəldiyini güman edirdi. Ancaq Maralı yaxın dostu Qəcələnin anlaşılmaz hərəkəti odsuz-közsüz yandırırdı. Axı heç zaman Qəcələ Güzgü gölü gərəyincə qiymətləndirmir, hey Zəli göl, ya Qara göl tərəflərə uçur, baxanda bu gün bu gölün, sabah o biri gölün, zığ-zımırığında eşələnir, qarnını doldurub, yenə də axşamına həmin daş dama dönür, vələsin çöldən içəriyə uzanan qanadına qonurdu. Maralla Qəcələ nə qədər üzdə dostluq edib bir mağarada gecələsələr də, yenə də onların söz-söhbəti tutmur, tez-tez ixtilaf baş verir, deyişmələr davam edirdi:

– Nə qədər Güzgü gölə baxmaq olar, ay Maral?
– Bəs haraya baxım, Qəcələ?
– Bir yol Qara gölə, bir yol da Zəli gölə baxsan nə olar?